

تاثیر شفافیت، شاخص فساد و ویژگیهای بانکی بر شاخص رقابت در بانکهای پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران

مجله علمی پژوهش در علوم انسانی و مطالعات اجتماعی (سال ششم)
شماره ۱۹ / بهار ۱۳۹۹ / ص ۹۰-۱۱۲

محمد صادق حاجی ملامیرزایی^۱، حسن شکوه^۲

^۱دانشجوی دکتری اقتصاد

^۲دکتری علوم سیاسی گرایش اقتصاد سیاسی

نویسنده مسئول:

محمد صادق حاجی ملامیرزایی

چکیده:

بانکها به واسطه کارکردهای مهمی که در نظام مالی دارند از جمله ارائه خدمات دسترسی به نظام پرداختها و نقدینگی، تبدیل داراییها، مدیریت ریسک، پردازش اطلاعات و نظارت بر قرض گیرندگان، از اجزای مهم نظام مالی هر کشور محسوب می شوند. علاقه ناظران به مقوله شفافیت بانکی مبتنی بر تشخیص این واقعیت است که بازارها مشتمل بر سازوکارهایی انضباطی هستند که در شرایط مناسب می توانند با تشویق بانک هایی که ریسک را به شیوه ای موثر مدیریت می نمایند و تنبیه بانک هایی که مدیریت ریسک آنها ضعیف یا ناکارآمد است، از تلاش های نظارتی حمایت نمایند. منظور از شفافیت در این مقاله، افشای عمومی اطلاعات موثق و به موقعی است که کاربران آن را قادر می سازد تا از عملکرد و وضعیت مالی، فعالیت های تجاری، وضعیت ریسک و روش های مدیریت آن در یک بانک، ارزیابی صحیحی به عمل آورند. با توجه به اهمیت سرمایه گذاری در سهام در بانکها در جهت افزایش شکوفایی اقتصاد کشورها، توجه به شفافیت اطلاعاتی و افزایش رقابت بانکی دارای اهمیت فراوانی می باشد. هنگامی که شفافیت سیستم بانکی افزایش پیدا می کند، شکاف اطلاعاتی کاهش پیدا کرده و در نهایت رقابت بین بانکها در جهت افزایش سودآوری، بیشتر خواهد شد. اهمیت رقابت بانکی از آن جهت قابل بیان و تاکید است که با افزایش آن، نرخ رشد اقتصادی نیز تحت تاثیر قرار گرفته و چرخه اقتصاد به حرکت در خواهد آمد. بانکها به عنوان یکی از ارکان اصلی گرداننده چرخه اقتصادی نقش اساسی و مهمی در بازار سرمایه و تحولات زیرساختی و بنیادین بازی می کنند. بنابراین توجه به دو مساله شفافیت سیستم بانکی و رقابت پذیری بانکها و تاثیر پذیری آنها از یکدیگر، میتواند نقطه عطف شکوفایی اقتصاد محسوب شده و نرخ رشد اقتصادی کشور را در جهت مثبت حرکت دهد. فساد اداری عارضه ای می باشد که اکثر کشورهای دنیا با شکل گیری حکومت با این پدیده درگیر بوده و می باشند و در زمان فعلی نیز در اکثر کشورهای در حال توسعه و جهان سومی مشاهده می شود. تعریفی که توسط سازمان جهانی شفافیت بین المللی از فساد صورت گرفته؛ استفاده نادرست از اختیارات، موقعیت و مقام جهت پیشبرد اهداف خود که موجب افزایش بی عدالتی، عدم شفافیت اقتصادی، زیر پا گذاشتن و پایمال شدن حقوق افراد جامعه، هرج و مرج در سیستم مالی دولت، عدم نظارت بر قراردادهای سرمایه گذاری، از بین رفتن انگیزه سرمایه گذاران داخلی و خارجی و غیره می شود، می باشد.

مقاله حاضر به موضوع تاثیر شفافیت، شاخص فساد و ویژگیهای بانکی بر شاخص رقابت در بانکهای پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران در حد فاصل سالهای ۱۳۹۲ تا ۱۳۹۷ پرداخته است. نتایج حاصله از تخمین مدل نشان می دهد شفافیت بر افزایش رقابت پذیری دارای تاثیر مثبت و معنا دار و شاخص فساد باعث کاهش شاخص رقابت پذیری در بانکهای منتخب بورسی شده است.

واژگان کلیدی:

شفافیت - شاخص فساد اداری - رقابت پذیری بانکی - ویژگیهای بانکی - هرفیندال هریشمن

مقدمه

اگرچه سطوح بالای فساد به عنوان یک شاخص در کشورهای عموماً فقیر جهان پذیرفته شده است، اما در عین حال ابعاد و اشکال مختلف آن به طور مداوم در تمامی کشورهای جهان رخ می دهد، چراکه یک اصل مسلم و پذیرفته شده وجود دارد که فساد به منطقه یا کشوری خاص یا سطوحی مشخص از میزان توسعه یافتگی محدود نیست (لامبسدورف^۱، ۲۰۰۹).

علی رغم فراگیر بودن مصداق های فساد در کشورهای مختلف، تحلیل آثار این پدیده پنهان در حوزه ی اقتصاد کلان بر محوریت دو دیدگاه متضاد فساد به مثابه ی روغن کاری چرخ دنده ها - تسهیل گر فرآیند رشد و توسعه- در مقابل سنگ ریزه و مانع این مسیر شکل گرفته اند. طرفداران دیدگاه اول در حوزه ی نظری براساس یک توالی تاریخی مبتنی بر واقعیت های ۶۰ و ۷۰ میلادی چنین استدلال می کنند که میسر بودن امکان اتخاذ رفتارهای مالی فاسد و توسل به پرداخت های غیر قانونی برای غلبه بر کارکردهای نامناسب و معیوب نظام دیوان سالاری، راهکاری برای اجتناب و دوری از آثار پرهزینه ی قوانین و سیاست های گمراه کننده و نادرست دولت ها است. فساد در این رویکرد پاسخ عقلانی بخش خصوصی به سیاست های دست و پاگیر و پیچیده و ناکارآمدی ناشی از شکست دولت خواهد بود که در اصطلاح به آن فساد موثر گفته می شود (هانتینگتون^۲، ۲۰۱۴). سرمایه گذاران به امید دست یابی به ثروت بیشتر اقدام به سرمایه گذاری می کنند. از عوامل مهمی که سرمایه گذاران در تصمیم گیری خود مدنظر قرار می دهند، نرخ بازدهی سهام است. بازده در جریان سرمایه گذاری نیروی محرکی است که ایجاد انگیزه میکند و پاداشی برای سرمایه گذاران محسوب میشود. در حقیقت هر سرمایه گذار ابتدا باید این اطمینان و اعتماد را بدست آورد که در مرحله اول اصل سرمایه برگشت خواهد شد و سپس بازده مورد انتظارش تحصیل می شود تا قادر به تصمیم گیری برای سرمایه گذاری باشد. بازده سهام خود تابع عوامل متعددی است، یکی از این عوامل می تواند تأثیر فساد باشد. به لحاظ نظری نااطمینانی در خصوص فساد می تواند بخش داخلی اقتصاد به خصوص بازار سهام را تحت تأثیر قرار دهد. بنابراین اگر فساد کنترل شود می تواند محیط مناسب و مساعدتری را برای تولید، تجارت و سرمایه گذاری فراهم سازد (شکی و توفیقی، ۱۳۹۱).

فساد اداری عارضه ای می باشد که اکثر کشورهای دنیا با شکل گیری حکومت با این پدیده درگیر بوده و می باشند و در زمان فعلی نیز در اکثر کشورهای در حال توسعه و جهان سومی مشاهده می شود. تعریفی که توسط سازمان جهانی شفافیت بین المللی از فساد صورت گرفته؛ استفاده نادرست از اختیارات، موقعیت و مقام جهت پیشبرد اهداف خود که موجب افزایش بی عدالتی، عدم شفافیت اقتصادی، زیرپا گذاشتن و پایمال شدن حقوق افراد جامعه، هرج و مرج در سیستم مالی دولت، عدم نظارت بر قراردادهای سرمایه گذاری، از بین رفتن انگیزه سرمایه گذاران داخلی و خارجی و غیره می شود، می باشد. عامل های ایجاد کننده فساد کشورها زیاد می باشد که می توان به مشکلاتی از جمله؛ بیکاری، تورم، پایین بودن درآمد سرانه، اعتیاد، نبود شفافیت اداری و اقتصادی، اقتصاد بسته دولتی کشورها و بسیاری از عوامل اقتصادی، اجتماعی، سیاسی دیگر اشاره کرد. امروزه فساد در تمام زمینه ها همچون خوره و مانعی در مقابل رشد و توسعه اقتصادی کشورها مقاومت می کند و کشورهایی که توانسته اند این عامل بازدارنده را کنترل و کاهش دهند، به رشد و توسعه اقتصادی کشورشان کمک کرده اند (احمد پور، ۱۳۸۹).

سرمایه و سرمایه گذاری از جمله عواملی هستند که موجبات پیشرفت یک کشور را فراهم می کنند و نقش مهمی در افزایش رشد و توسعه اقتصادی ایفا می کنند، زیرا این توانایی را دارند که در ترکیب بهینه با نیروی کار و فناوری، بخش تولید را به حرکت درآورده و با رونق تجارت زمینه های بهبود رفاه، سطح زندگی، رشد و توسعه اقتصادی را فراهم آورد. فقدان سرمایه و عدم سرمایه گذاری یکی از علل اصلی گرفتار شدن بسیاری از کشورها در دور باطل فقر و توسعه نیافتگی شناخته شده و علاوه بر آن که بیکاری گسترده ای را به دنبال دارد، موجب عقب ماندگی سطح تولید ملی شده و نهایتاً به فقر اقتصادی می انجامد. کشور ایران از شروع فرایند برنامه ریزی و گام در مسیر توسعه همواره از کمبود سرمایه گذاری و تولید رنج برده است و این اتفاق درحالی رخ می دهد که یکی از اهداف اولویت دار برنامه های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و سیاسی کشور که اثر مستقیم بر سایر بخش های دیگر اقتصادی دارد رشد حجم سرمایه گذاری های جدید توسط بخش خصوصی می باشد که عدم دستیابی به آن هدف جذب اشتغال، صادرات غیرنفتی و افزایش درآمد سرانه ملی، کاهش تورم و به تبع آن تقویت پول ملی برای بالابردن قدرت خرید مردم و ایجاد رفاه ملی را با شکست روبه رو می سازد. نکته قابل توجه این است که در ایران به دلیل وجود فساد اداری و ریسک بالای اقتصادی، امنیت سرمایه گذاری، علی الخصوص سرمایه گذاری در بازار سهام کاهش یافته و در نتیجه اتکای بیش از حد به سرمایه گذاری دولت که بعضاً ناکافی بوده و یا به دلیل تصمیم گیری های ناکارآمد به سرمایه گذاری غیرمولد تبدیل گشته است، افزایش یافته و در نتیجه یکی از موانع رشد اقتصادی در کشور شده است. همچنین، ایجاد اشتغال مستلزم رشد و توسعه

¹ Lambesdorfe² Hantingtone

اقتصادی است که از طریق سرمایه‌گذاری مؤثر قابل انجام است، بنابراین اگر موانع سرمایه‌گذاری و محدودیت فعلی آن به درستی شناسایی شده و با ارائه راهبردهای مناسب زمینه کاهش ریسک سرمایه‌گذاری و در نتیجه افزایش امنیت آن و همچنین افزایش بازده سهام فراهم شود، کمک قابل توجهی به رشد و توسعه اقتصادی و ایجاد اشتغال در کشور خواهد کرد؛ عوامل مؤثر بر امنیت سرمایه‌گذاری را می‌توان به صورت زیر خلاصه کرد: ثبات دولت، حاکمیت نظم و قانون، کاهش فساد اداری، کیفیت دستگاه اداری، دولت پاسخگو، پرهیز از درگیری‌های داخلی و خارجی (بیانی، ۱۳۹۱).

ذکر این نکته ضروری است که بازده یک سرمایه‌گذاری بیانگر منافع حاصل از سرمایه‌گذاری است و سرمایه‌گذاران در پی فرصت‌های سرمایه‌گذاری هستند که بازده سرمایه آنها را حداکثر کند. برای رسیدن به این هدف سرمایه‌گذاران باید عوامل زیادی را مد نظر قرار دهند، زیرا نقدترین دارائی خود را به اوراق بهادار تبدیل می‌کنند اگر سرمایه‌گذاران بدون توجه به یک سری عوامل، اقدام به سرمایه‌گذاری نمایند، نتایج مطلوبی از سرمایه‌گذاری عاید آنها نخواهد شد. این در حالی است که اصلی‌ترین عاملی که هر سرمایه‌گذار در تصمیم‌گیری‌های خود مورد توجه خاص قرار می‌دهد بازده است یعنی سرمایه‌گذاران به دنبال پر بازده‌ترین فرصت‌ها برای سرمایه‌گذاری منابع مازاد خود در بازارهای سرمایه هستند. معمولاً مهم‌ترین معیار ارزیابی عملکرد موسسات در حال حاضر نرخ بازده سهام است. این معیار به تنهایی دارای محتوای اطلاعاتی برای سرمایه‌گذاران بوده و برای ارزیابی عملکرد مورد استفاده قرار می‌گیرد. فساد اداری بر این شاخص تاثیر معکوسی خواهد داشت و زمانی که این معیار کاهش یابد زنگ خطری برای شرکت است و عملکرد شرکت را مناسب نشان نمی‌دهد (جهانخانی و پارسائیان، ۱۳۷۶).

بازده در فرآیند سرمایه‌گذاران نیروی محرکی است که ایجاد انگیزه می‌کند و پاداشی برای سرمایه‌گذاران محسوب می‌شود. منظور از بازده کل مجموعه مزایایی است که در طول سال به سهم تعلق می‌گیرد، مجموعه این مزایا شامل موارد ذیل است:

۱- افزایش قیمت سهام در آخر سال مالی نسبت به ابتدای سال مالی مورد محاسبه (تفاوت نرخ اول و آخر سال مالی سهم شرکت).

۲- سود نقدی ناخالص هر سهم طبق مصوبه مجمع عمومی صاحبان سهام که بعد از کسر مالیات پرداخت می‌گردد.

۳- مزایای ناشی از حق تقدم خرید سهام که قابل تقویم به ارزش است.

۴- مزایای ناشی از سود سهمی یا سهام جایزه (شاهرخی، ۱۳۹۳).

همانگونه که ذکر شد، فساد اداری، پدیده‌ای است که در دنیای امروز به ویژه در کشورهای در حال توسعه، به عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل در سر راه پیشرفت جامعه، مطرح شده است و این پدیده توانسته صدمات جبران‌ناپذیری را بر روی سرعت حرکت چرخ توسعه جامعه ایجاد کند. تأثیر عوامل گوناگون در شکل‌گیری فساد، به آن ماهیت پیچیده‌ای داده است که در نتیجه آن، بسیاری از برنامه‌های طراحی شده دولت‌ها برای مبارزه با فساد به شکست انجامیده است. بنابراین، از گذشته تا امروز با وجود برنامه‌های اصلاحات اداری و قوانینی که برای مبارزه با فساد اداری یا تعدیل آن وضع شده است. مسئله فساد اداری حل نگردیده و ریشه آن کنده نشده است و بی‌گمان، علت آن کمبود قوانین نیست؛ زیرا می‌دانیم که بخصوص در زمینه امور مالی برای جلوگیری از اتلاف درآمدها و منابع مالی دولت، قوانین و مقررات و روش‌های نظارت و کنترل چندان مفصل است که اغلب دست و پا گیر بوده و باعث کندی اجرای برنامه‌ها و هدف‌های سازمان‌ها می‌شود. اما با وجود این، فساد اداری و سوء استفاده از منابع مالی عمومی همچنان یکی از مسائل مهم سازمان‌های اداری است. بنابراین، "به دلیل منفعل بودن چرخ‌های توسعه کشور و همچنین مشکل عدم اطمینان سرمایه‌گذاران به بازار سهام، به سبب وجود فساد اداری، باید با افزایش بازده سهام جهت تشویق سرمایه‌گذاران بالقوه و بالفعل به سرمایه‌گذاری در بازار سهام و در نتیجه ارتقای سرمایه‌گذاری و در ادامه، افزایش اشتغال، به بررسی و تعیین تاثیر شاخص فساد اداری بر سهام شرکت‌های پذیرفته شده در سازمان بورس و همچنین، به یافتن علت اصلی استمرار فساد اداری پرداخت و با ایجاد شفافیت بیشتر، موجبات افزایش اطمینان سرمایه‌گذاران را فراهم نمود و در مسیر ریشه کن کردن فساد اداری حرکت کرد (مدنی، ۱۳۹۳).

بر طبق شاخص لرنر^۳، رقابت بانکی زمانی ایجاد خواهد شد که نرخ رشد قیمت سهام بر مبنای بهای تمام شده حاشیه‌ای محاسبه گردد. بهای تمام شده حاشیه‌ای نشان دهنده میزان هزینه پرداخت شده برای افزایش افشای اطلاعات می‌باشد (برگر و همکاران^۴، ۲۰۰۹).

^۳ Lerner Index

^۴ berger et al

بانکها، زمانی که اقدام به انتشار اطلاعات حاشیه‌ای مرتبط با سود سهام و قیمت سهام می‌کنند، میانگین شاخص قیمت سهام تحت تاثیر قرار گرفته و قدرت بازار نشان دهنده میزان تمرکز سرمایه می‌باشد. با افزایش مقررات بانکی، تمرکز اطلاعات افزایش پیدا کرده و حاشیه سود بانکها نوسانات مثبت را تجربه خواهد کرد (گمز و پونز^۵، ۲۰۱۳). شفافیت سیستم بانکی، میزان رقابت پذیری بانکها را افزایش داده و در بلندمدت باعث افزایش قدرت بازار در جذب سرمایه‌های پراکنده بازار خواهد شد (سمینوا^۶، ۲۰۱۲). سرمایه‌های پراکنده زمانی جذب سیستم بانکی کشور خواهند شد که کیفیت افشا و شفافیت سیستم بانکی در حد استانداردهای مطلوب از پیش تعیین شده باشد. تمرکز و رقابت، دو عنصر بنیادین افزایش مطلوبیت شفافیت سیستم بانکی بوده و بر پایه شاخص لرنر، قیمت سهام و بهای حاشیه‌ای تعیین کننده درصد این مطلوبیت می‌باشد (لایندیر و تسمار^۷، ۲۰۱۱). حسابرسی شفافیت اطلاعاتی بانکها، معیاری نوین برای افزایش رقابت بانکی در دهه اخیر محسوب می‌شود. هنگامی که حسابرسان میزان مطلوبیت شفافیت اطلاعاتی را مورد حسابرسی قرار می‌دهند، در واقع میزان رقابت پذیری بانکها را نیز تعیین می‌کنند (مورنو و تاکالو^۸، ۲۰۱۲). بنابراین شفافیت، معیار اصلی رقابت پذیری بانکی محسوب شده و بدون افزایش شفافیت اطلاعاتی، افزایش رقابت بانکی اتفاق نخواهد افتاد. با توجه به استدلال‌های مطرح شده در ارتباط با نظریه‌ها و ادبیات مربوط به شفافیت اطلاعاتی و رقابت پذیری، بررسی تاثیر شفافیت، شاخص فساد اداری و ویژگی های سیستم بانکی بر افزایش رقابت بانکی، هدف اصلی این مقاله می‌باشد.

ادبیات موضوع:

مفاهیم فساد اداری

به دلیل تنوع رفتارهای غیرقانونی و قانونی که جزو فساد اداری به حساب می‌آیند، تعاریف گوناگونی از فساد اداری شده است: ریشه فساد فعل لاتین (RUMPER) به معنای شکستن است، بنابراین در فساد چیزی می‌شکند یا نقض می‌شود که آن ممکن است رفتار اخلاقی یا شیوه قانونی و غالباً مقررات اداری باشد.

تعریف قانونی فساد اداری: استفاده از موقعیت و قدرت دولتی برای رسیدن به منافع شخصی (حاجبانی، ۱۳۸۹).
تعریف فساد بر مبنای افکار عمومی جامع: هر گونه اقدامی که از دید مردم یک جامعه غیراخلاقی و مضر باشد. به دلیل تفاوت در دیدگاه های مردم، هیمر (۱۳۸۸) فساد اداری را به سه گونه تقسیم می‌کند: فساد اداری سیاه، خاکستری و سفید.

۱. فساد اداری سیاه کاری که از نظر توده‌ها و نخبگان سیاسی منفور است و عامل آن باید تنبیه شود. برای مثال می‌توان از دریافت رشوه برای نادیده گرفتن معیارهای ایمنی در احداث ساختمان نام برد.

۲. فساد اداری خاکستری کاری که از نظر نخبگان منفور است؛ اما توده‌های مردم به آن بی‌اعتنا نیستند؛ مثلاً کوتاهی کارمندان در اجرای قوانینی که در بین مردم از محبوبیت چندانی برخوردار نیستند و کسی غیر از نخبگان سیاسی به مفید بودن آنها معتقد نیست.

۳. فساد اداری سفید، کاری که ظاهراً مخالف قوانین است، اما اکثر اعضای جامعه (نخبگان سیاسی و اکثر مردم عادی) آن را چندان مضر و بااهمیت نمی‌دانند که خواستار تنبیه عامل آن باشند؛ مثل، چشم‌پوشی از موارد نقض مقررات که در اثر تغییرات اجتماعی و فرهنگی، ضرورت خود را از دست داده‌اند.

تعریف فساد بر اساس منافع عمومی: فسادی که هم به منافع عمومی لطمه بزند و هم هدف از انجام آن رساندن فایده به عامل یا شخص ثالثی که عامل را برای انجام این اقدام اجیر کرده است باشد (حبیبی، ۱۳۷۵). روگو و لاسول (۱۳۸۹) بیان می‌نمایند که یک دستگاه فاسد در تمام نظام اجتماعی اختلال ایجاد می‌کند. فردریچ (۱۳۸۹) نیز مدعی است که هر جا صاحب قدرتی که مسئول اداره سازمانی است و بر اثر دریافت رشوه ای نقدی یا غیرنقدی اغوا شود و به انجام کارهای غیرقانونی مبادرت ورزد، این فرد به منافع عمومی زیان رسانده است.

تعریف فساد از منظر لایحه ارتقاء سلامت نظام اداری و مقابله با فساد: هر نوع اقدام اشخاص حقوقی و حقیقی با هدف انتفاع برای خود یا دیگران که به صورت پرداخت وجه، مال یا دادن امتیاز مستقیم یا غیرمستقیم، برخلاف موازین قانونی به کارکنان دولت انجام پذیرد. این لایحه هرگونه فعالیت اقتصادی مستقیم و غیرمستقیم دستگاههای نظارتی، نظامی و انتظامی و برخی دستگاههای دیگر که در وظایف و اختیارات قانونی آنها فعالیت اقتصادی پیش بینی نشده رامنوع و از مظاهر فساد اعلام نموده است (دهقان نیستانی، ۱۳۹۱).

⁵ Gomez and Ponce

⁶ Semenova

⁷ Inlandier and Thesmar

⁸ Moreno and Takalo

شاخصهای فساد اداری

فساد اداری، مانند هر پدیده اجتماعی و اقتصادی دیگری به عوامل و فرآیندهای پیچیده بسیاری بستگی دارد. که طیف گسترده ای از مسائل روانی، اجتماعی، سیاسی، اقتصادی، اداری، مدیریتی و عوامل فردی و گروهی را در برمی گیرد. همچنین مسائل حقوقی مانند انعطاف پذیری در قوانین و توصیه های آمرانه، دیدگاه های دیوان سالاری، نادیده گرفتن قوانین اداری، عدم شفافیت در وظایف و استانداردها، فقدان نظارت بر عملکردها، دستکاری در اسناد و مدارک و غیره می باشد. از سوی دیگر بی توجهی به شایستگی نیروی انسانی و باند می تواند حس محق بودن و ضایع شدن حقوق افراد^۹ بازی و گروه گرایی مدیران ارشد را در کارمندان نادیده گرفته تا به کارهای خلاف از قبیل رشوه خواری و اختلاس دست بزنند. البته تعاریفی که در بالا اشاره شد فساد فراگیر در میان کارگزاران دولتی است که موجب زیان های اجتماعی و یا تضعیف نهادهای موجود می گردد که نتیجه نهایی آن توزیع نامناسب امکانات عمومی و مصادره اموال عمومی برای استفاده های شخصی می باشد. (کردستانی، ۱۳۹۰)

انواع شاخص های سنجش فساد عبارتند از:

نظرسنجی^{۱۰}: این روش مبتنی بر نظرسنجی از مردم و گروههای مختلف درباره میزان فساد رایج در نهادها یا کل جامعه است. درک یا تصور از فساد^{۱۱}: در این شاخص فساد از سوی مقامات سیاسی و اداری مورد ارزیابی قرار می گیرد. نسبت رشوه^{۱۲}: تمایل فعالان اقتصادی به پرداخت از تقسیم میزان رشوه پرداخت شده به درآمد این اشخاص بدست می آید. کسب و کار بین المللی^{۱۳}: در این شاخص کشورها بر اساس میزان مبادلات بازرگانی که شامل فساد است رتبه بندی می شوند. راهنمای بین المللی ریسک کشوری^{۱۴}: در این شاخص دیدگاههای کارشناسان خبره، مبنای تعیین عوامل تشکیل دهنده شاخص قرار می گیرد. گزارش رقابت پذیری جهانی^{۱۵}: میزان پرداخت های اضافی خلاف قانون در فحالیتهای اقتصادی را مشخص می کند (قربانی و صدیق محمدی، ۱۳۸۷).

انواع فساد اداری

فساد اداری به وضعیتی در نظام اداری گفته می شود که در اثر تخلفات مکرر و مستمر کارکنان به وجود می آید و جنبه ای فراگیر دارد که در نهایت آن را از کارایی و اثربخشی مورد انتظار باز می دارد. این تخلفات که مجموعاً به فساد اداری منجر می شود انواع گوناگونی دارند که رایج ترین آنها عبارتند از: (کاشانی پور، ۱۳۹۵)

۱ - فساد مالی که خود به چندین نوع تقسیم می شود:

- ارتشاء؛

- اختلاس؛

- فساد در خریدهای دولتی از بخش خصوصی؛

- فساد در قراردادهای مقاطعه کاری دولت با پیمانکاران؛

- فساد مالیاتی؛

۲ - استفاده شخصی از اموال دولتی؛

۳ - کم کاری، گزارش مأموریت کاذب، صرف وقت در اداره برای انجام کارهایی به غیر از وظیفه اصلی،

۴ - سرقت اموال عمومی از سوی کارکنان؛

۵ - اسراف و تبذیر؛

۶ - ترجیح روابط بر ضوابط؛

۷ - فساد در شناسایی و مبارزه با قانون شکنی؛ (تساهل و تسامح نسبت به فساد)

⁹ Senior managers

¹⁰ Perception Surveys

¹¹ Corruption perception index: CPI

¹² Bribe ratio

¹³ Business international

¹⁴ International country risk guide

¹⁵ Global competitiveness report

۸ - فساد در ارایه کالا و خدمات دولتی؛

۹ - فساد در صدور مجوز برای فعالیتهای اقتصادی و اجتماعی؛

۱۰ - فساد استخدامی: (عدم رعایت ضوابط و معیارهای شایستگی در گزینش، انتخاب و ارتقای افراد در سازمان).

علل ظهور و گسترش فساد اداری

ظهور فساد اداری مستلزم وجود شرایط خاصی است که ریشه‌ها و عوامل تسهیل کننده‌ای دارد که این شرایط خاص عبارتند از: الف) تمایل: تمایل به ارتکاب تخلف در ذهن عامل آن قرار دارد. تمایل می‌تواند ناشی از عوامل متعددی باشد؛ اینکه این عوامل از درون فرد نشأت بگیرد یا از محیط، چندان تفاوتی در نتیجه به وجود نمی‌آورد.

ب) فرصت: برای مبادرت به فساد اداری باید علاوه بر تمایل، فرصت مناسب نیز وجود داشته باشد. چنین فرصتی ممکن است در پی طراحی و تدابیر بلندمدت پیش بیاید و یا ناشی از تصادف باشد. چنانچه تمایل و فرصت اقدام به فساد وجود داشته باشد فساد متولد خواهد شد و در صورت مهیا بودن سایر شرایط رشد خواهد کرد (کردستانی، ۱۳۹۰).

ریشه‌های اصلی فساد اداری

الف) ریشه‌های فرهنگی و اجتماعی: شاید مهمترین عوامل فساد، مسایل فرهنگی و عقیدتی باشد. فرهنگ عمومی جامعه، ارزشها و هنجارهای حاکم بر افراد و اجتماع و عقاید و باورهای مردم نقش محوری در این زمینه دارد. مادی‌گرایی، فردی‌گرایی، مصرف‌زدگی، کاهش قبح تخلفات در سازمان و جامعه و مهمتر از همه ضعف ایمان و وجدان کاری از مهمترین ریشه‌های فرهنگی و اجتماعی فساد اداری هستند.

ب) ریشه‌های اقتصادی: عدم ثبات اقتصادی، تورم لجام گسیخته، رکود، کاهش درآمدها و قدرت خرید مردم، عدم عدالت اقتصادی و اجتماعی، توزیع نامناسب امکانات و تسهیلات در جامعه و امثال این موارد از عمده‌ترین ریشه‌های اقتصادی فساد اداری به شمار می‌آیند (سعادت‌مندی، ۱۳۸۳).

عوامل تسهیل کننده

الف) عوامل سیاسی: عدم استقلال کامل قوه قضائیه، نفوذ قوه مجریه بر آن و بر دستگاههای نظارت و بازرسی، فشار گروه‌های ذی‌نفوذ در داخل و خارج سازمان، فساد مدیران عالی‌رتبه، جوسازی و غوغاسالاری، توصیه برای در امان ماندن مدیران مختلف از مجازاتها و تساهل و تسامح نسبت به موارد مشاهده شده از عوامل سیاسی تسهیل کننده جریان فساد تلقی می‌شوند.

ب) عوامل اداری: تشکیلات و ساختار اداری غیرکارآمد، حجیم و نامتناسب با اهداف و وظایف، پیچیدگی قوانین و مقررات و تعداد بخشنامه‌ها و دستورالعمل‌های اداری، مدیران غیر مؤثر، فقدان نظام شایسته سالاری، وجود تبعیضات در استخدام، انتصاب و ارتقای افراد، نارسایی در نظام حقوق و دستمزد، نظام پاداش و تنبیه و بویژه نظام نظارت و ارزشیابی، ترجیح اهداف گروهی به اهداف سازمانی و ناآگاهی ارباب رجوع به فرایندهای اداری و حقوق خود از عوامل اداری تسهیل کننده فساد اداری هستند (نجاری، ۱۳۷۸).

با توضیحی که درباره ریشه‌ها، شرایط و عوامل تسهیل کننده فساد اداری ارائه شد اینک می‌توان از عمده‌ترین علل متداول در پیدایش و گسترش فساد اداری نام برد (خداداد حسینی، ۱۳۸۵).

عمده‌ترین علل متداول در پیدایش و گسترش فساد اداری

۱ - اختلاف فاحش میان میزان درآمد کارکنان و حجم هزینه‌های آنان:

شاید یکی از شایع‌ترین علل ارتکاب تخلفات اداری عدم تکافوی درآمد کارکنان با هزینه‌های آنان باشد. در تحقیقی که در سال ۱۳۷۱ در سه وزارتخانه انجام شد، شکاف بین درآمدها و هزینه‌ها مورد سنجش قرار گرفت و در نتیجه مشخص شد که درآمد کارکنان به طور میانگین ۵۰/۳٪ کمتر از مخارج آنهاست. یعنی درآمد آنان فقط کفاف نیمی از مخارج آنها را می‌داد (رفیع‌پور، ۱۳۷۷، ص ۲۶۸ - ۲۶۷).

۲ - روابط خویشاوندی:

در جوامع گرم که در آنها ارزشهای سنتی بر روابط بین افراد حاکم است (از جمله ایران و بسیاری از کشورهای در مسیر توسعه) روابط خویشاوندی یکی از علل فساد اداری را تشکیل می‌دهد. در جامعه ایران اگر فردی در یک منصب اداری قرار بگیرد؛ خویشاوندان از او توقع دارند که در تصمیمات اداری، خویشاوندی را بر ضوابط موجود ترجیح دهد و چنانچه فرد، خلاف این عمل کند، جامعه ایرانی ارزیابی مثبتی از او نخواهد داشت (ادیب ۱۳۹۴، ص ۱۳۴) در چنین مواقعی نمی‌توان از کارکنان بخش عمومی انتظار داشت که به سهولت براساس ضوابط رفتار نمایند و به علاوه استقرار یک نظام بوروکراتیک سالم در این جوامع غیرممکن به نظر می‌رسد.

مفاهیم "سرمایه اجتماعی" که توسط کلمن (۱۹۹۰) و نیز "سرمایه سیاسی" که توسط لویی (۱۹۹۶) ارائه شده بیانگر نقش روابط خویشاوندی در فساد اداری است.

سرمایه اجتماعی نوعی دارایی است که از مجموعه دیونی که افراد در مقابل یکدیگر دارند تشکیل می‌گردد. این دارایی حصول نتایجی را میسر می‌سازد که در صورت فقدان چنین سرمایه‌ای غیر ممکن می‌بود (تانزی، ترجمه آقایی، شماره ۱۵۰ - ۱۴۹). سرمایه سیاسی نیز به مجموعه دیونی اطلاق می‌شود که افرادی که در یک شبکه ارتباطی سیاسی قرار دارند، نسبت به یکدیگر دارا هستند. بخشی از سرمایه‌های دوگانه فوق ریشه در زمینه‌های خانوادگی افراد دارد و صاحبان این سرمایه‌ها آن را از خانواده به ارث می‌برند و بخشی از آن نیز ناشی از داد و ستدهای اجتماعی و سیاسی افراد است.

۳ - وسعت دامنه دخالت‌های دولت در تصدی امور:

شواهد حاکی از این واقعیت است که هرچه میزان تصدی گری دولت بیشتر باشد زمینه برای ظهور و شیوع فساد نیز مهیاتر خواهد شد. چنانکه گفته می‌شود: عرصه‌های بروز فساد پایه‌پای پیچیدگی دستگاه دولت که وظایف جدید نظارت و مدیریت را نیز به عهده گرفته است وسعت می‌یابد. به عنوان یک نمونه می‌توان به اختیارات دولت در زمینه صدور مجوز برای واردات یا تولید کالاها و خدمات پرسود اشاره نمود. تحت چنین شرایطی، کارکنانی که اختیار صدور مجوز به آنها واگذار شده فرصت گزینش افراد خاصی که قول جبران خدمات آنها را داده‌اند را به دست می‌آورند. بدین ترتیب فساد اداری اتفاق می‌افتد (ماورو^{۱۶}، ۲۰۱۴).

۴ - افراط در وضع قوانین و محدود نمودن بخش خصوصی:

هنگامی که قوانین و مقررات بیش از حد نیاز وجود داشته باشد، شهروندان دچار وسوسه دور زدن آنها خواهند شد و از سوی دیگر، کارکنان فاسد نیز طوری رفتار خواهند نمود که ارباب رجوع بپذیرد که قوانین و مقررات موانعی هستند که روند انجام امور او را کند می‌کند و در اینجاست که در نتیجه توافقات ضمنی و سپس آشکار میان کارمندان و ارباب رجوع، فساد اداری رخ می‌دهد. کیفیت و کمیت قوانین و مقررات تا حدی در تولید و تکثیر فساد اداری موثر است که یکی از صاحب نظران چنین می‌گوید: من گمان نمی‌کنم که بدون قوانین و مقررات دولتی، فساد بتواند به وجود بیاید. (شنگ^{۱۷}، ۲۰۱۵)

۵ - عدم حساسیت جامعه نسبت به معیارهای اخلاقی:

درجه حساسیت جامعه به معیارها اخلاقی، یکی از عوامل تعیین کننده حجم فساد اداری در جامعه است. چنانچه سطح اخلاق عمومی بالا باشد، نخست آنکه هزینه‌های روانی و اخلاقی تخلفات اداری بیشتر خواهد بود؛ دوم خطر کشف و تنبیه و هزینه‌های ناشی از آن نیز افزایش خواهد یافت.

۶ - افزایش شهرنشینی:

افزایش شهرنشینی به دلیل گسترش تقاضا برای خدمات دولتی و توسعه بخش خصوصی که در پی تسریع در جریان امور خود هستند و همچنین دامن زدن به بوروکراسی و بالا بردن حجم فعالیت‌های عمومی، فرصت‌های ارتکاب فساد اداری را افزایش می‌دهد (دفتر بررسی‌های اقتصادی، شماره ۲۵، ص ۱۲۰).

۷ - دامنه فعالیت‌های نظارتی و تنبیهی دولت:

اگر چه نظارت اثربخش یکی از عوامل مهم در پیشگیری از وقوع کجرویه‌ها تلقی می‌شود ولی نظارت در درون خود آستن نوعی تعارض نیز هست؛ چرا که یکی از دلایل تمایل به فساد، شدت نظارتی است که از سوی دستگاه‌های نظارتی بر فعالیت‌های بخش عمومی اعمال می‌شود از جمله نظارت بر صدور مجوزها، وضع جرایم در قبال تخلفات، نظارت بر خریدهای دولتی، سرمایه‌گذاریها، اعتبارات و... (جیبی، ۱۳۷۵، صص ۴۸ - ۴۷).

۸ - امنیت ناشی از فضای آلوده به فساد:

اینکه گفته میشود "فساد، فساد می‌آورد" یکی از درست ترین عبارات موجود در ادبیات فساد است. چرا که میزان وجود فساد و مقدار فضایی که به فساد آلوده شده است یکی از مناسب ترین زمینه‌های گسترش آن است. در یک فضای آلوده به فساد فرصت‌های فساد زیاد بوده و خطر به دام افتادن نیز بسیار کم است و این به معنای سرعت یافتن فعالیت‌های ناسالم از سوی کارکنان و مراجعان فساد است. (شروطی، ۱۳۹۳)

شفافیت:

شفافیت به مفهوم امکان دسترسی آزادانه و مستقیم افراد و مؤسسات ذینفع و اثرپذیر از تصمیم‌ها و برنامه‌ها، به اطلاعات است. شفافیت به معنای دسترسی به اطلاعات کافی و قابل فهم است. از این منظر مدیران و سیاست‌گذاران و تصمیم‌گیرندگان امور شهری باید به صورت شفاف اطلاعات لازم را در اختیار شهروندان و ذینفعان شهری قرار دهند و سعی در پنهان سازی اطلاعات ننمایند. بنابراین شفافیت به این معنا است که اولاً، تصمیم‌های اتخاذ شده و اعمال آن‌ها به شیوه‌ای انجام شود که تابع قواعد و مقررات باشند، ثانیاً، اطلاعات مستقیماً و

¹⁶ Mauro

¹⁷ Cheung

آزادانه برای کسانی که از این تصمیمات متأثر خواهند شد، قابل دسترسی باشد و به اندازه کافی و به صورت قابل فهم در رسانه‌ها ارائه شود (تقوی و لطفی، ۱۳۸۵).

شفاف سازی ۱۸

یکی از الزامات رقابت سالم، دسترسی همه مشارکت‌کنندگان بازار به اطلاعات شفاف است. یکی از انواع مهم بازارها، بازار سرمایه است که اطلاعات شفاف بر عملکرد آن به شدت موثر است. نقصان اطلاعات در این بازار موجب افزایش هزینه مبادالت و ناتوانی بازار در تخصیص بهینه منابع می‌شود. اطلاعات که جزء جدایی‌ناپذیر فرآیند تصمیم‌گیری است، هر چه شفاف‌تر و قابل دسترسی‌تر باشد، می‌تواند به اتخاذ تصمیمات صحیح‌تری در زمینه تخصیص بهینه منابع منجر گردد و در نهایت باعث کارایی تخصیصی و شفافیت بازار شود که هدف نهایی بازار سرمایه است. رفتار سرمایه‌گذاران در بورس، نحوه تصمیم‌گیری، تخصیص منابع پولی - قیمت گذاری و ارزیابی بازده شرکتها را تحت تاثیر قرار می‌دهد. شرایط مبهم و اشتباهات شناختی که در روانشناسی انسان ریشه دارد، باعث می‌شود سرمایه‌گذاران اشتباهاتی در شکل‌دهی انتظارات خود داشته باشند و در نتیجه رفتارهای ویژه در هنگام سرمایه‌گذاری در بازارهای مالی از خود بروز دهند. رفتار سرمایه‌گذاران متأثر از عوامل بسیاری است که یکی از علل اصلی این ابهامات رفتاری، موضوع عدم اطمینان و عدم شفافیت اطلاعاتی است. در صورتی که اطلاعات محرمانه و ناهمگون منتشر گردد واکنش‌های متفاوتی در بازارهای مالی مشاهده می‌شود که این امر تحلیل‌های نادرست و گمراه‌کننده را به همراه خواهد داشت (سینایی و داوودی، ۱۳۸۸) با در نظر گرفتن این واقعیت که افراد همیشه منطقی نیستند، ممکن است تصمیمات مالی نیز از تعصبات مالی مشتق شده باشد. بنابراین، مطالعه رفتار مالی نقش مهمی در تصمیم‌گیری‌های مالی ایفا می‌کند، جایی که روانشناسی شناختی جهت درک رفتار انسان‌ها به کار گرفته شده است (نوفسینگر و کیم، ۲۰۰۸). در طی دهه‌های گذشته، بازارهای مالی ملی و بین‌المللی بحران‌های فراوانی را تجربه کرده‌اند. یک دلیل عمده این بحران‌ها عدم وجود اطلاعات مالی شفاف و کامل است و عدم وجود اطلاعات مالی شفاف و کامل به طور منفی اطمینان عمومی در سطح بازار سرمایه را تحت تاثیر قرار می‌دهد (سریدهاران و همکاران، ۲۰۰۲).

شفاف سازی مالی

شفاف سازی مالی را به مفهوم صراحت، روشنی و قابلیت درک در مورد آن چیزی که در شرکت اتفاق می‌افتد تعریف کرده است. همچنین وی به نقل از فلورینی^{۲۱} (۱۹۹۸) بیان می‌کند که شفاف‌سازی مالی، رفتاری است که به وجود آورنده مسئولیت مناسب است. شفاف سازی مالی شرکت به وسیله تلاش‌هایش در افشای این چنین اطلاعاتی اندازه‌گیری می‌شود. همچنین ویشواناث و کافمن^{۲۲} (۱۹۹۹) عدم شفافیت را به عنوان «ممانعت عمدی از دسترسی به اطلاعات، ارایه نادرست اطلاعات یا ناتوانی بازار در کسب اطمینان از کفایت مربوط بودن و کیفیت اطلاعات ارایه شده» تعریف کرده‌اند. پایه نظری این بخش تئوری علامت‌دهی است که بر پایه این تئوری اطلاعات نامتقارنی بین شرکت و سرمایه‌گذاران وجود دارد. این اطلاعات نامتقارن نتیجه درک اشتباه سرمایه‌گذاران از موقعیت عملیاتی واقعی در شرکت است. بر اساس تئوری علامت‌دهی، نامتقارن بودن اطلاعات بین سرمایه‌گذاران داخلی و خارجی ممکن است مزیت تجاری غیرمنصفانه برای کارکنان درونی در بازارهای مالی ایجاد کند (چیانگ^{۲۳}، ۲۰۰۵).

شفافیت صورت های مالی بانک ها

نیازها و خواست های استفاده کنندگان از گزارش های مالی می تواند دلیلی برای تدوین استانداردهای اجرایی و تعیین حدود و میزان شفافیت صورت های مالی باشد که در ابعاد کلی، روابط مربوط را به سوی انضباط در معنای عام هدایت می کند اهمیت این امر به حدی است که کمیته نظارت بانکی بال در سند اصول اساسی برای نظارت بانکی موثر از انضباط بازار به عنوان یکی از پیش شرط های لازم برای نظارت بانکی موثر نام برده است. انضباط بازار بدین معناست که بازارهای مالی با ارائه علائم و محدودیت هایی مناسب وام گیرندگان وجوه را ملزم کنند که براساس توان پرداخت بدهی خود رفتار کنند (تیموتی دلند^{۲۴}، ۱۹۹۲) در بخش بانکی، انضباط بازار به وضعیتی اطلاق می شود که در آن فعالان بخش خصوصی (سهامداران، سپرده گذاران یا بستانکاران) با هزینه های روبه ازدیادی مواجه می شوند که در ریسک های انتخابی از سوی بانک ها وجود دارند و اقدامات خود را براساس این هزینه ها شکل می دهند. انضباط بازار از طریق ارائه مشوق هایی توانمند در پی آن است تا بانک ها، عملیات خود را به شیوه ای مطمئن، صحیح و موثر به انجام برسانند. این امر شامل

¹⁸ Anonymous

¹⁹ Nofisenger&kim

²⁰ Sridharan

²¹ felorini

²² Vishvanas&kafman

²³ Chiang

²⁴ Timothy D.lane

ارائه مشوق هایی جهت حفظ یک سرمایه پایه مستحکم است که از آن به عنوان سپری در برابر زیانهای بالقوه آتی استفاده می شود. انضباط بازار می تواند به ایجاد یک محیط مطمئن و سالم بانکی یاری رساند. محیطی که در آن ناظران بتوانند موسسات تحت نظارت را ملزم کنند تا عملیات خود را به شیوه های مطمئن و صحیح انجام دهند. در چنین شرایطی، ناظران قادرند تا بانک ها را ملزم به افشای اطلاعات کرده، از آن ها بخواهند تا در گزارش های نظارتی خود، اطلاعات موردنظر را ارائه کنند. برخی ناظران از این اختیار برخوردارند تا در گزارش های خود تمام یا بخشی از اطلاعات مزبور را در دسترس عموم قرار دهند. افزون بر این سازو کارهایی وجود دارد که به وسیله آن ها، ناظران می توانند الزامات موردنظر خود را اعمال نمایند. این سازوکارها از کشوری به کشور دیگر تفاوت داشته، گسترده ای از اقدامات از ترغیب اخلاقی از طریق گفت وگو با مدیریت بانک (به منظور تغییر رفتار اخیر خود) تا بازخواست یا وضع جریمه های مالی را در برمی گیرند. انضباط موثر بازار به عوامل ذیل بستگی دارد جریان کافی از اطلاعات برای فعالان بازار، مشوق های مالی مناسب جهت ارائه پاداش به موسساتی که به خوبی اداره شده اند و وجود تمهیداتی که اطمینان می دهند سرمایه گذاران از عواقب تصمیمات خود، مبری نمی باشند. در میان موضوعاتی که می بایست مورد بحث قرار گیرند می توان به راهبری شرکتی و حصول اطمینان از این امر که سپرده گیران اطلاعات صحیح، ارزشمند، شفاف و به موقعی را برای سرمایه گذاران و بستانکاران فراهم می آورند، اشاره کرد. با توجه به مراتب فوق، این موضوع کاملاً آشکار می شود که دستیابی به انضباط موثر بازار، مستلزم بهبود شفافیت است و دستیابی به شفافیت، در گروی تمهید و استقرار سازو کارهای لازم برای افشای عمومی اطلاعات مناسبی است که به فعالان بازار در ارزیابی عملکرد بانک ها یاری می رساند. بنابراین با توجه به اهمیت شفافیت صورت های مالی بانک ها سازمان بورس و اوراق بهادار اقدام به تهیه صورت های مالی نمونه کرده است، که در این صورت های مالی یک سری موارد افشا در نظر گرفته شده است (رضایی و جلیلی، ۱۳۸۹).

معیارهای شفافیت

امتیاز اطلاع رسانی در بازار سرمایه ایران، رتبه شرکت ها را در خصوص نحوه اطلاع رسانی آن ها براساس دستورالعمل افشای اطلاعات شرکت های ثبت شده نزد سازمان نشان می دهد. این امتیاز در حال حاضر برای همه شرکت های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران و فرابورس ایران در مقاطع سه ماهه محاسبه و از سوی سازمان بورس و اوراق بهادار منتشر می شود. این امتیاز بین صفر تا ۱۰۰ گزارش می شود؛ ولی براساس نحوه محاسبات آن، امکان آن که شرکتی امتیاز منفی دریافت کند نیز وجود دارد. دستورالعمل افشای اطلاعات برای تمامی گزارش ها در مقاطع مختلف زمانی، مهلت مشخصی را تعیین کرده است. از این رو شرکت ها موظف هستند تا در زمان های تعیین شده اقدام به انتشار اطلاعات کنند. از طرفی ارسال گزارش های بدون قابلیت اتکا نیز چیزی جز گمراهی سرمایه گذاران و سهامداران نخواهد داشت. به ویژه در بورس تهران که ناشران موظف هستند قبل از شروع سال مالی جدید بودجه خود را به بازار منعکس کنند (کردستانی، ۱۳۸۹، ۱۴).

در محاسبه امتیاز اطلاع رسانی، معیار به موقع بودن بر اساس زمان ارسال اطلاعات از سوی شرکت (پیش بینی سود هر سهم، صورت های مالی میان دوره ای حسابرسی نشده، صورت وضعیت پرتفوی، اظهارنظرهای حسابرس نسبت به پیش بینی سود هر سهم و صورت های مالی ۶ ماهه، صورت های مالی حسابرسی نشده و حسابرسی شده پایان دوره مالی و برنامه زمان بندی پرداخت سود سهامداران) در مقاطع تعیین شده در دستورالعمل افشای اطلاعات و با لحاظ کردن میزان تاخیر در ارسال اطلاعات، مورد محاسبه قرار می گیرد. میزان تغییرات در پیش بینی های ارسالی و همچنین تفاوت ها میان مبالغ پیش بینی شده و عملکرد واقعی حسابرسی شده معیار قابلیت اتکا در این محاسبات است (مدرس، ۱۳۸۸).

در محاسبه امتیاز اطلاع رسانی، یک سوم وزن مربوط به ارائه اطلاعات در موعد مقرر و دوسوم وزن مربوط به قابلیت اتکا است. به نحوی که اگر شرکتی گزارش مشخصی را با تاخیر ارسال کند به ازای هر روز تاخیر یک امتیاز منفی دریافت خواهد کرد و در مجموع این امتیازات با وزن یک سوم از امتیاز حداکثری (معادل ۱۰۰) کسر می شود. همچنین اگر سود محقق شده شرکت نسبت به سود پیش بینی شده انحراف داشته باشد به میزان انحراف نمره منفی خواهد داشت که در مجموع با ضریب دوسوم از امتیاز صد کم خواهد شد. مجموع این دو امتیاز، نمره اطلاع رسانی شرکت را نشان می دهد. این وزن ها از سال ۱۳۸۷ با شروع محاسبه امتیاز اطلاع رسانی توسط سازمان بورس و اوراق بهادار به همین صورت اعمال شده اند که می توان گفت در نظر گرفتن این اوزان مربوط به شرایط آن سال ها بوده که با توجه به ارتقای کیفیت اطلاع رسانی شرکت ها و آشنایی آن ها با مقررات بازار، این وزن ها نیاز به تغییر دارند. در حال حاضر با توجه به اهمیت زمان ارائه اطلاعات در فرآیند تصمیم گیری فعالان بازار، به نظر می رسد در نظر گرفتن وزن ۳۳ درصد برای به موقع بودن و ۶۷ درصد برای قابلیت اتکا، قابل بازنگری باشد (حجازی، ۱۳۸۹).

تاثیر شفافیت بر عملکرد بانک ها

یکی از شاخص های اصلی ارزیابی سلامت بانکی، میزان شفافیت در شبکه بانکی است. اگر چه شفافیت در ذات خود و به صورت مستقیم بر عملکرد موفق یا ناموفق یک بانک تاثیر ندارد، ولی کارشناسان اقتصادی به نقش کلیدی شفافیت در تاثیر بر انضباط مالی و کارآمدی نظارت تاکید می کنند. تبیین جایگاه و اهمیت شفافیت در بانک ها شامل موارد زیر می شود

۱. عملکرد مالی بانک در این بخش، بانک باید اقدام به افشای اطلاعاتی کند که عملکرد مالی بانک را تبیین کرده و برای فعالین بازار و نهادهای نظارتی مناسب باشد. اطلاعات سودمند شامل شاخص های اساسی کمی در زمینه عملکرد مالی، طبقه بندی درآمدها و هزینه ها، موضوعات مدیریتی و تجزیه و تحلیل عملکرد مالی می شود. به صورت جزئی تر، در این بخش به افشای اطلاعاتی از صورت سود و زیان (که نشان دهنده عملکرد مالی بانک در دوره ای معین است) اشاره می شود و بانک موظف است اطلاعاتی نظیر اقلام درآمد و هزینه بهره، حق الزحمه و کارمزد، درآمدهای غیربهره ای، هزینه های عملیاتی و سایر هزینه ها (مانند هزینه پوشش ریسک و هزینه مالیاتی) را در قالب سرفصل های مشخص و یا نسبت های سودآوری (مانند بازده سرمایه، بازده دارایی ها و نسبت هزینه به درآمد) افشا کند (ادام، ۲۰۰۵).

۲. وضعیت مالی بانک در این بخش، بانک باید اطلاعاتی را افشا کند که استفاده کنندگان از اطلاعات (اعم از هیئت مدیره، سهام داران، فعالان بازار و نهادهای ناظر) بتوانند بر اساس آن ها بانک را در خصوص توان پرداخت بدهی و تعهدات خویش و مدیریت نقدینگی ارزیابی کنند. این اطلاعات بیشتر متمرکز بر داده های ترازنامه ای (نظیر ماهیت، مقدار و طبقه بندی دارایی ها، بدهی ها و سرمایه بانک) است.

۳. شیوه ها و استراتژی های مدیریت ریسک بانک بانک ها باید در یادداشت های توضیحی خود درباره متدولوژی و راهبردهای مدیریت ریسک خود، که عامل مهمی در ارزیابی عملکرد بانک است، توضیحاتی ارائه کنند. این اطلاعات شامل مواردی نظیر ساختار مدیریت ریسک، مدل ها، ارزش در معرض خطر، شبیه سازی، فرایند اعتبارسنجی و ابزارهای کاهنده ریسک (مانند وثایق، تضمین ها و غیره) می شود.

۴. مقدار منابع در معرض ریسک با استفاده از اطلاعات این بخش، ذینفعان و کاربران اطلاعات بانک خواهند توانست از مقدار منابع در معرض ریسک اطلاع پیدا کرده و نسبت به آینده بانک پیش بینی انجام دهند. اطلاعات افشا شده در این بخش باید به تفکیک دارایی های ترازنامه ای و خارج از ترازنامه باشد.

۵. رویه های حسابداری موجود افشای رویه های استفاده شده در گزارشگری صورت های مالی، خواننده را به شیوه نگرش بانک آگاه کرده و این امکان را به وی می دهد که تعدیلات لازم برای مواردی که در صورت های مالی تصریح نشده را انجام دهد. اطلاعات نیازمند افشا در این بخش به مواردی نظیر اصول کلی حسابداری و مبنای گزارشگری بانک در مواردی مانند تلفیق، شناسایی درآمد، شناسایی زیان، تعیین ذخایر، ارزش گذاری اوراق بهادار سرمایه گذاری شده، تعدیلات ارزی و غیره اشاره دارد.

۶. اطلاعات کاری، مدیریت و حاکمیت شرکتی هدف از افشای اینگونه اطلاعات، شناخت خواننده از وضعیت بانک در بازارهای موجود، استراتژی های اخذ شده و توان مدیریت بانک است. به صورت جزئی، شفافیت در مورد اطلاعاتی مانند ساختار هیئت مدیره، ساختار مدیران ارشد و ساختار صنفی مورد نیاز است (طاهری تفرشی، ۱۳۸۹).

در حال حاضر ضرورت افزایش شفافیت در حوزه بانکی در ایران بیش از هر زمان دیگر احساس می شود؛ چرا که به واسطه افزایش شفافیت، احتمال وقوع بحران و هراس بانکی کاهش یافته و نهادهای نظارتی (مانند بانک مرکزی) قادر به سیاست گذاری و نظارت موثرتر خواهند بود.

مفهوم رقابت پذیری

مطالعه نظریات صاحب نظران و پژوهشگران مختلف نشان می دهد که از رقابت پذیری تعریف و تعبیر واحدی وجود ندارد. اما به طور کلی می توان رقابت پذیری را قابلیت ها و توانمندی هایی دانست که یک کسب و کار، صنعت، منطقه، کشور دارا هستند و می توانند آن ها را حفظ کنند تا در عرصه رقابت بین المللی نرخ بازگشت بالایی را در فاکتورهای تولید ایجاد کرده و نیروی انسانی خود را در وضعیت نسبتاً بالایی قرار دهند. به عبارت دیگر، رقابت پذیری توانایی افزایش سهم بازار، سوددهی، رشد ارزش افزوده و ماندن در صحنه رقابت عادلانه و بین المللی برای یک دوره طولانی است (زرانژاد و انواری، ۱۳۸۴).

رقابت پذیری در اثر ترکیبی از دارایی ها و فرایندها به وجود می آید. دارایی ها یا به صورت موهبتی است (مثل منابع طبیعی) و یا ساخته شده به وسیله انسان است (مثل زیر ساخت ها) و فرایندها که دارایی ها را به منافع اقتصادی حاصل از فروش به مشتریان تبدیل می کند و

در نهایت موجب ایجاد رقابت پذیری می گردند. این مطالب را می توان به صورت فرمول رقابت پذیری جهانی نشان داد. در بررسی رقابت پذیری می توان از زاویه دیگری نیز به مسئله نگریست و آن منابع ایجاد رقابت پذیری است. منابع ایجاد رقابت پذیری را می توان در سه دسته فناوری، سازمان و نیروی انسانی تقسیم بندی کرد. مزیت رقابتی حاصل از نیروی انسانی دوام و پایداری بیشتری نسبت به سایر مزیت های رقابتی دارند و مدت زمان بیشتری لازم است تا رقبا بتوانند این مزیت های رقابتی را تقلید کنند (نظریان و همکاران، ۱۳۹۲).

مفهوم خلق ثروت که امروزه مترادف استاندارد سطح زندگی محسوب می شود، اگرچه جذاب است ولی معلوم نمی کند که این ارزش افزوده از کجا سرچشمه می گیرد. در هر جامعه صنعتی، خلق ثروت از بنگاه ها یا اشخاص سرچشمه می گیرد که در واقع تولیدکنندگان کالاها یا خدمات هستند. دولت در این فرآیند اقتصادی مشارکت مستقیم ندارد، هرچند می تواند مالک سرمایه بنگاه ها باشد. آنچه در مورد دولت اهمیت دارد و نقش کلیدی آن در تعیین استاندارد زندگی در کشور است، قانون گذاری و سیاست گذاری دولت است که در واقع منجر به تعریف یک چارچوب منطقی و پایدار برای خلق ثروت های اقتصادی می گردد. در این تعریف خلق ثروت بعنوان موتور محرکه ای برای بهبود استاندارد زندگی محسوب می شود. تعریف OECD از رقابت پذیری ناظر به همین بخش است

رقابت پذیری درجه ای است که بر اساس آن توانمندی یک کشور در تولید کالاها و خدمات در شرایط اقتصاد آزاد، سنجیده می شود به گونه ای که این تولیدات بتواند در بازارهای بین المللی حضور پیدا کند و به صورت پیوسته به تثبیت و ارتقای درآمد واقعی مردم آن کشور در درازمدت منجر گردد. در بحث رقابت پذیری رابطه بین محیط اقتصادی داخل یک کشور که دولت در آن نقشی کلیدی دارد و فرآیند خلق ثروت که توسط بنگاه ها و اشخاص صورت می گیرد، اصلی ترین موضوعی است که به آن پرداخته می شود.

چهار فاکتور رقابت پذیری می باشد که عموماً تعریف کننده فضای حاکم بر اقتصاد داخلی یک کشور می باشند، عبارتند از

شکل ۱ چهار فاکتور رقابت پذیری

بر پایه این چهار فاکتور و با در نظر گرفتن بیش از ۳۰۰ معیار، سالنامه رقابت پذیری جهان نتیجه می گیرد که عملکرد صحیح در این ابعاد چهارگانه، فضایی در کشور بوجود می آورد که رقابت پذیری در سطح جهان را تضمین می کند (واعظ و فرهادی پور، ۱۳۹۳).

رقابت در صنعت بانکداری

مطالعات تجربی به منظور سنجش درجه رقابت در بازار بانکداری، معمولاً از دو رویکرد متفاوت استفاده می کنند. رویکرد اول، رویکرد ساختاری است که از پارادایم سنتی "ساختار - رفتار - عملکرد" نشأت می گیرد و چنین تحلیل می شود که بازارهای با تمرکز بالا به رفتار تبانی در میان بان ک ها منجر شده، در نتیجه، به آن ها اجازه بهره مندی از سودآوری بالاتر را می دهد. در رویکرد ساختاری، ساختار بازار به وسیله نسبت تمرکز توضیح داده می شود. روش شناسی دوم به رویکرد سازمان صنعتی تجربی جدید²⁶ NEIO معروف بوده که متکی بر مدل های غیرساختاری است که با استفاده از مشاهدات مربوط به رفتار بانک ها به استنتاج قدرت بازار اقدام نموده و به برآورد معادله ای بر اساس مدل های نظری تعیین قیمت و ستانده ها نیاز دارد.

مدل های غیرساختاری سنجش رقابت عبارتند از مدل های ایواتا (۱۹۷۴)²⁷، برازناهان (۱۹۸۷)²⁸ و راس - پانزار (۱۹۸۷)²⁹ که در واکنش به عدم کارایی نظری و تجربی مدل های ساختاری توسعه یافته اند. پژوهش های پیشین در این زمینه نشان می دهد که تمرکز لزوماً با

²⁶ New Empirical Industrial Organization

²⁷ Iwat.(1974)

²⁸ Bresnahan. (1987).

²⁹ Panzar – Rosse. (1987).

رقابت همبستگی ندارد و استفاده از یک شاخص تمرکز به عنوان نماینده ای برای سنجش رقابت، می تواند به تورش^{۳۰} نتایج برآورد منجر شود. پانزار و راس نشان دادند که مجموع کشش درآمدی عوامل قیمتی تعیین کننده حالت بازار از نظر رقابت کامل، رقابت انحصاری و یا انحصار کامل بودن است. آماره H راس - پانزار عبارت است از

$$H = \sum \frac{\partial TR}{\partial W_K}$$

که در آن TR_i کل درآمد بنگاه i ($i = 1, \dots, N$) و W_K قیمت عامل نهاده K ام ($K=1, \dots, K$) است. اگر H مساوی و یا کمتر از صفر باشد، بازار در شرایط انحصار یک جانبه است، اگر بین صفر و یک باشد، بازار در حالت رقابت انحصاری و اگر مساوی یک باشد، بازار در حالت رقابت کامل است. H مقادیر بین صفر و یک را می پذیرد و این مقدار پذیرفته شده درجه رقابتی بودن بازار را نشان می دهد.

نظریات پیرامون رقابت بانکی

در نظریه اقتصاد خرد و اقتصاد صنعتی هنوز پاسخ قانع کننده ای برای این سوال که آیا جهت علیت آیا از طرف متغیرهای ساختاری به سمت متغیرهای عملکردی است، ارائه نشده است و همین امر موجب شده است که در خصوص سیاست های رقابتی و ضد انحصاری و نحوه تنظیم بازار اختلاف نظر وجود داشته باشد. از آنجا که از بدو تشکیل دادگاه های ضد انحصار این دادگاه ها بر اساس تحلیل اقتصادی تصمیم گیری نمی کردند، ضرورت ارائه چارچوبی که پشتیبان نظری برای تصمیم های قضایی در حوزه رقابت باشد احساس می شد. براین اساس، در اواخر دهه ۴۰ اقتصاد دانان دانشگاه هاروارد نقطه نظرات خود را در قالب مکتبی به نام هاروارد یا ساختارگرایی ارائه دادند. در واقع جریان اصلی اقتصاد صنعتی این مکتب که به S-C-P (ساختار - رفتار - عملکرد^{۳۱}) نیز موسوم است، در واقع جریان اصلی اقتصاد صنعتی این مکتب رقابتی را بوجود آورد که مهم ترین آن ها مکتب شیکاگو است. از نظر اقتصاد دانان پیرو هاروارد جهت علیت از ساختار به عملکرد است بدین ترتیب که وجود ساختاری معین در یک بازار منجر به رفتار معین و عملکرد معین می گردد. پس اگر بازار متمرکز باشد یعنی تعداد محدودی بنگاه بر بازار مسلط باشند و یا اگر یک یا تعدادی از بنگاه های موجود به هر دلیلی توانسته باشند کالای خود را متمایز از سایر بنگاه ها ارائه دهند و یا اگر ورود به یک بازار به سختی ممکن باشد در این صورت نتیجه و عملکرد در چنین بازاری سودآوری بالا، قیمت گذاری انحصاری و اخلاص در تخصیص منابع خواهد بود. در صناعی با ساختار متمرکز، تمایز کالای بالا و موانع ورود مرتفع احتمالاً نیازی به تحقیق و توسعه و تبلیغات نیست. ملاحظه می شود که ساختار گرایان عملکرد و رفتار بنگاه ها در حوزه هایی مثل تبلیغات، تحقیق و توسعه و شیوه قیمت گذاری را متأثر از ماهیت ساختار بازار می دانند. از طرف دیگر، در صناعی با ساختار انحصار چند جانبه که تمرکز آن ها نه کم و نه بسیار بالا است بنگاه ها به تحقیق و توسعه و تبلیغات مبادرت می کنند و احتمال شکل گیری همکاری نیز افزایش می یابد. بن^{۳۲} که از بنیانگذاران مکتب هاروارد است و پیروانش معتقدند هر چه بازار متمرکز تر باشد و تعداد اندکی تولید کننده بخش وسیعی از بازار را در اختیار داشته باشند، نرخ بازده آن ها از نرخ بازده آن ها بیشتر خواهد بود. پیروان مکتب ساختارگرایی بر این امر اعتقاد داشتند که در بعضی از بازار ها شرایط به نحوی است که بازار در تسلط تعداد محدودی بنگاه قرار می گیرد و آن ها قادر به اعمال قدرت بازاری خواهند بود و لذا لازم است نهادی مراقب رفتار بنگاه های چنین بازاری باشند تا اجازه اعمال قدرت انحصاری و بروز رفتار رقابتی را به آن ها ندهند. ساختار گرایان این قدرت بازاری را به مثابه دارایی مشترک بنگاه های مسلط در بازار می پندارند. اقتصاد دانان دانشگاه شیکاگو از جمله دمستز^{۳۳} (۱۹۷۳)، تفسیر متفاوتی از رابطه بین ساختار و عملکرد بازار ارائه دادند که منجر به طرح ایرادهایی به نظریه S-C-P شد. در مخالفت با نظریه قدرت بازاری اظهار گردید همبستگی مثبت تمرکز و نرخ سود، الزاماً ناشی از اعمال قدرت بازاری و وجود موانع ورود نیست و تحت شرایطی بدون اعمال قدرت بازاری و وجود موانع ورود، بین نرخ بازده و تمرکز نیز وجود دارد. دمستز موانع ورود را به عنوان عنصری که تمرکز را تداوم می بخشد، نمی پذیرد. مخالفین نظریه قدرت بازاری معتقدند رابطه مثبت بین تمرکز و نرخ سود آوری صنعت را از طریق کارایی بیشتر و عملکرد برتر بعضی بنگاه ها در مقایسه با سایر بنگاه های صنعت می توان توضیح داد. عقیده دمستز و طرفداران او چندان مستدل نیست زیرا تفاوت نرخ سود بنگاه های بزرگ و کوچک دلایل متعددی دارد که یکی از آن ها کارایی است. در نظریه برگر و حنان^{۳۴} (۱۹۹۵) کارایی، به دو نظریه کارایی درونی و کارایی از مقیاس

³⁰ Bias

³¹ Structure- Conduct- Performance

³² Bain

³³ Demstet

³⁴ Berger & Hannun

تفکیک می شود. بر اساس نظریه کارایی درونی، هزینه های صرف شده توسط یک بنگاه با مدیریت کارا و تکنولوژی برتر، کمتر است و این امر، منجر به سودآوری بیشتر می گردد. بنگاه هایی که کارایی درونی آن ها بیشتر است سهم افزون تری به دست می آورند و بدین ترتیب تمرکز بازار افزایش و رقابت پذیری کاهش می یابد. با توجه به نظریه کارایی مقیاس، هزینه بانک هایی که در مقیاس بهینه و کارا فعالیت می کنند، کمتر از رقابایی است که در مقیاس کوچک فعالیت می کنند و بر این اساس از سودآوری بالاتری برخوردارند. بنگاه هایی که در مقیاس بهینه فعالیت می کنند می توانند سهم بازار بیشتری به دست آورند که همین امر منجر به افزایش تمرکز بازار می گردد (سابا و مرتن^{۳۵}، ۲۰۰۳). بالا بودن هزینه بنگاه و عدم کارایی آن را می توان به کمک فرضیه زندگی آرام توضیح داد. این فرضیه به این امر دلالت دارد که با افزایش قدرت بازاری، مدیران از تهدید رقبا نگرانی به خود راه نمی دهند و بنگاه در موقعیت سکون قرار می گیرد و لذا تلاش بنگاه برای افزایش کارایی و بهره وری کاهش می یابد و همین امر آغاز خطر برای بنگاه به شمار می رود. بنابراین، می توان انتظار داشت با افزایش قدرت بازاری از کارایی عملیاتی بنگاه کم شود و یا به عبارت دیگر، همبستگی منفی بین قدرت بازاری و کارایی مشاهده شود (مرکیان و خوش مهر، ۱۳۸۹).

مطالعه درباره ساختار بازار و بررسی ارتباط بین ساختار، رفتار و عملکرد بازار مستلزم داشتن ابزاری است که به کمک آن بتوان ساختار بازار را شناسایی کرد. تمرکز یکی از مهم ترین عناصر ساختاری بازار است. تمرکز نقش موثر در شکل گیری رفتار و عملکرد تجاری بنگاه ها و بازار دارد و از طرف دیگر داده های مورد نیاز برای اندازه گیری تمرکز در دسترس است و به این دلیل در تحلیل های تجربی بسیار مورد توجه قرار می گیرد. تمرکز به نحوه توزیع سهم بازار بنگاه ها در یک بازار معین اشاره دارد. به عبارت دیگر، تمرکز به تعداد بنگاه های یک بازار و اینکه هر یک از آن ها در مقایسه با کل بازار چه سهمی را در اختیار دارند اشاره دارد. بنابراین، تمرکز به عنوان یک متغیر ساختاری، چگونگی توزیع بازار بین بنگاه ها را نشان می دهد.

رقابت پذیری و توسعه روابط بین بانکی

در بسیاری از موارد رقابت پذیری نیاز به حذف موانع و اصلاح قوانین داشته است. در این خصوص، کاهش نظارت دولت و مقررات زدایی به ایجاد رقابت بهتر بین گروه مشخصی از موسسات مالی در آمریکا و کشورهای اروپایی و حتی موسسات مالی گوناگون مانند بانک و شرکتهای بیمه ای در این کشورها منجر شده است (ویلکس، ۲۰۰۵).

بررسی اثرات رقابت درونی در بانکداری در بسیاری از مطالعات علمی مورد توجه قرار گرفته است. به عنوان مثال بیکر و گرونولد^{۳۶} (۱۹۹۸) و برانت و دیویز^{۳۷} (۱۹۹۹) نشان می دهند که قدرت بازار و کارایی آن در سیستم های بانکداری اروپایی در سال های اخیر در اثر موج های یکپارچگی افزایش یافته است. نتیجه مشابهی نیز توسط دمسکی^{۳۸} (۱۹۹۹) در مورد آمریکا به دست آمده است. در عمل، این فرایند دوسویه است، زمانی که یکپارچگی موسسات مالی انگیزه های رقابت داخلی را بین آن ها تقویت می کند و در نقطه مقابل یکپارچگی حاصل افزایش قدرت و رقابت آن ها باشد.

غالباً مشخص کردن اینکه در یک نهاد مالی کدام رویکرد محرک و انگیزه رقابت را ایجاد می نماید، مشکل است. در برخی موارد پیشرفت های فناوری ارتباطات یا کامپیوتر یا رویدادهای اقتصاد کلان از جمله افزایش نرخ بهره اسمی، به عنوان یک محرک ایفای نقش می کنند. علاوه بر این، هرچه رقابت نزدیک تر باشد بانک ها مجبورند به منظور جلوگیری از کاهش سهم بازاری سریع تر واکنش نشان دهند. یکپارچگی در بازارهای بین بانکی می تواند موجب تسریع در شرایط وام دهی شود. از سوی دیگر، در واکنش به شرایط جدید رقابت ممکن است جریان های سیال تری بین سپرده ها و سرمایه گذاری مشاهده شود که سرانجام به کارایی بیشتر در بازارهای بانکی منجر شود (ساب و ویکر^{۳۹}، ۲۰۰۷).

مطالعات صورت گرفته:

مطالعات داخلی

- خداداد کاشی و جعفری لیلاب (۱۳۹۵)، به بررسی ساختار صنعت بانکداری ایران طی دوره ۸۰-۹۴ با استفاده از عناصر ساختاری نظیر رقابت، تمرکز و موانع ورود پرداختند. آن ها قدرت انحصاری را در دو بازار وام و سپرده با استفاده از ملاک هایی مثل سهم بازار، نسبت تمرکز بنگاه و شاخص هرفیندال هرشمن ارزیابی کردند. آن ها نشان دادند با ورود بانک های خصوصی از سال ۱۳۸۰ به طور کلی

^{۳۵} Saba&mortan

^{۳۶} Biker & gernold

^{۳۷} Berant&divioz

^{۳۸} demski

^{۳۹} Sab & viker

سهم بانک های دولتی در بازار وام ها و تسهیلات اعطایی کاهش یافته و سهم بانک های خصوصی افزایش یافته است. آن ها دریافتند در طی دوره مورد بررسی سهم بازار بانک های خصوصی در جذب سپرده های بانکی از ۰/۲ به ۰/۳۴ افزایش و سهم بانک های دولتی از ۰/۸ به ۰/۶۶ کاهش یافته است. شاخص تمرکز ۴ بنگاه بزرگ در بازار سپرده ها از ۰/۴۷ به ۰/۳۸ و در بازار وام از ۰/۴۶ به ۰/۳۸ کاهش یافته است. اگرچه اندازه شاخص هرفیندال هرشمن نیز مشابه شاخص تمرکز برای دو بازار به صورت نزولی بوده است اما در طی دوره مورد بررسی، قدرت انحصاری همچنان بالا بوده است. آن ها اندازه ورود را با استفاده از نرخ تغییر سهم بازار بانک های دولتی اندازه گیری کردند و نشان دادند در هر دو بازار وام و سپرده، سهم بازار بانک های قدیمی (دولتی) کاهش یافته است و دلیل آن کاهش مانع ورود به این صنعت و تغییر در ساختار بازار بوده است. این یافته ها دلالت بر این داشت که ساختار نظام بانکی ایران با شرایط مطلوب رقابتی فاصله دارد اما انتظار می رود با فراهم شدن فضا برای ورود بخش خصوصی و کاهش مانع ورود و بهبود نظارت بر عملکرد بانک ها، میزان رقابت در صنعت بانکداری ارتقا یابد.

- **پناهی و همکاران (۱۳۹۴)**، در پژوهشی با عنوان "بررسی برآورد هزینه های اجتماعی قدرت بازاری بانک ها و شفافیت اطلاعاتی در سیستم بانکداری ایران" به بررسی روابط بین متغیرهای قدرت بازاری، شاخص لرنر و هزینه اجتماعی در دوره زمانی ۱۳۸۶-۱۳۹۳ پرداخته اند. نتایج تحقیق آن ها نشان داد که قدرت بازاری سیستم بانکی در ایران در سال ۱۳۸۶ معادل ۰/۸۴ درصد تولید ناخالص داخلی ایران هزینه خالص اجتماعی به همراه داشته است که این میزان در سال ۱۳۸۸ افزایش یافته و به اوج خود رسیده است و از این سال به بعد سیر نزولی به خود گرفته است تا جایی که در آخرین سال مورد مطالعه این پژوهش یعنی سال ۱۳۹۳ به میزان ۰/۹۷ درصد تولید ناخالص داخلی ایران رسیده است.

- **فردوسی (۱۳۹۴)**، در پژوهشی با عنوان "پیشگفتاری بر ضرورت استقرار حاکمیت شرکتی و شفافیت اطلاعاتی در نظام بانکی با تاکید بر آسیب شناسی نظام بانکداری بدون ربای ایران" به بررسی روابط بین متغیرهای حاکمیت شرکتی و آسیب شناسی نظام بانکداری بدون ربای ایران پرداخت. نتایج تحقیق وی نشان داد که اثربخشی بهینه سیاست های تسهیل پولی و نیز سیاست های ارتقای توان تسهیلات دهی نظام بانکی که با هدف خروج غیر توری از رکود و تامین سرمایه در گردش بنگاه های اقتصادی طراحی گردیده است، منوط به استقرار نظام حاکمیت شرکتی بانکی به عنوان پیش شرط می باشد.

- **واعظ و همکاران (۱۳۹۳)**، در پژوهشی با عنوان "بررسی تاثیر اصلاحات نظارتی بر ساختار هزینه، مالکیت و رقابت در بانک های ایران" با استفاده از اطلاعات مالی ۸ بانک خصوصی و دولتی طی سال های ۱۳۸۰ تا ۱۳۹۲ به بررسی روابط بین این متغیرها پرداختند. نتایج نشان می دهد که اصلاحات نظارتی سبب افزایش هزینه روی متغیرهای نهاد و ستانده و همچنین افزایش ناکارایی هزینه مالکیت در بانک ها گردیده و لیکن این اصلاحات طی دوره مورد مطالعه سبب افزایش کارایی هزینه در بانک های موضوع تحقیق شده است. همچنین اثر اصلاحات نظارتی بر رقابت در بازار قرض دهی از طریق مدل تعدیل جزئی خود همبستگی حاکی از کاهش فاصله بین نرخ وام دهی و سپرده گیری و در نهایت افزایش رقابت در بازار وام دهی بانک ها طی دوره مورد مطالعه می باشد.

- **تقوی و همکاران (۱۳۹۳)**، در پژوهشی با عنوان "بررسی تاثیر حاکمیت شرکتی و شفافیت اطلاعاتی بر ثبات سیستم بانکی کشورهای در حال توسعه (با تاکید بر شاخص مالکیت بانک ها)" با استفاده از نمونه ۴۰ کشور منتخب از کشورهای در حال توسعه در دوره ۲۰۰۰ تا ۲۰۱۱ پرداختند. نتایج حاصل از بررسی بیانگر آن است که مالکیت دولتی، بانک ها اثر بزرگتری بر افزایش مطالبات معوق نسبت به مالکیت خصوصی و خارجی دارد. اما مالکیت خارجی نسبت به سایر انواع مالکیت ها از نظر نسبت های سودآوری بانک بهتر عمل می نمایند.

مطالعات خارجی

- **ایرانا و ماریا^{۴۰} (۲۰۱۶)**، در پژوهشی با عنوان "شفافیت سیستم بانکی و افزایش رقابت بانکی" به بررسی روابط بین این متغیرها بین سال های ۲۰۰۱ الی ۲۰۱۵ پرداختند. آن ها متغیرهای افشا، مقررات، قدرت بازار و تمرکز را به عنوان معیارهای شفافیت سیستم بانکی در نظر گرفته و بر پایه آن ها تاثیر میزان شفافیت سیستم بانکی بر روی افزایش رقابت بانکی را مورد سنجش قرار دادند. نتایج تحقیق آن ها نشان داد که با افزایش افشای اطلاعات بانکی میزان رقابت پذیری آن ها افزایش پیدا کرده و با افزایش قوانین و مقررات بانکی میزان رقابت پذیری بانک ها کاهش پیدا خواهد کرد.

- **بک^{۴۱} (۲۰۱۶)** مطرح می کند که در زمینه ارتباط میان ساختار بازار و رقابت در صنعت بانکداری و ثبات بخش بانکداری از جنبه نظری پیش بینی های مبهمی وجود دارد. در مطالعات تجربی هم نظر قطعی وجود ندارد. آن دسته از مطالعات تجربی که بر یک کشور متمرکز

⁴⁰ Irina and Maria

⁴¹ beck

هستند نیز نتایج متفاوتی داشتند، درحالیکه آن دسته دیگر مطالعات که این ارتباط را میان چند کشور آزمون می کنند، عمدتاً یک ارتباط مثبت نشان میدهند. یک مطرح می کند که آزادسازی ها و رقابت های بی قید و شرط منجر به شکست خواهند شد. این به معنای آن نیست که رقابت را بکاهید؛ چراکه مزایای رقابت در هر بخش و صنعتی غیر قابل چشم پوشی است. آنچه که باید انجام شود اصلاح ساختار بازار و درجه رقابت نیست، بلکه افزایش قانونگذاری و نظارتهاست.

- **دلتویت^{۴۲} (۲۰۱۵)** در بررسی رابطه ساختار (رقابت) و سودآوری بانک، فرضیه ساختار-رفتار - عملکرد (SCP) را طی دوره زمانی (۱۹۷۹-۲۰۱۴) در کشورهای OECD مورد آزمون قرارداد. نتیجه مطالعات او از وجود رابطه مثبت بین ساختار بازار (رقابت) و عملکرد بانک حمایت می کند. این پژوهش، اثر مثبت متغیرهای رشد تولید ناخالص داخلی، تورم، نرخ سود بلند مدت، تمرکز بخش بانکی و تعداد موسسات پولی بر سودآوری بانک و اثر منفی نسبت درآمد مالیاتی بر GDP، نقش مسلط موسسات پولی در نظام مالی، گسترش شبکه بانک های تجاری خارجی و سهم دارایی های موسسات پولی در نظام مالی را تایید کرد. همچنین یافته های وی دلالت بر این داشت که شاخص های کلان اقتصادی و بانکی نظیر اندازه اقتصاد (GDP)، نرخ ارز، نرخ بیکاری کل، اندازه بازار و سهم بانک های تجاری خارجی اثر معنی داری بر سودآوری ندارند.

- **اندروز و دیگران^{۴۳} (۲۰۱۵)**، در پژوهشی با عنوان "بررسی تاثیر اصلاحات شفافیت بانکی بر عملکرد بانک ها، اثر آزادسازی سیستم مالی و سیستم بانکداری" به بررسی روابط بین متغیرهای پژوهش در ۵ ایالت اروپای شرقی و مرکزی طی سال های ۲۰۰۷ تا ۲۰۱۳ پرداخته اند. نتایج تحقیق آن ها نشان داد که دو شاخص اصلاحات مالی و شاخص اصلاحات بانکی بر شاخص های عملکرد بانک (هزینه واسطه گری مالی، کارایی فنی و سودآوری) بر کشورهای بلغارستان، رومانی، لهستان، مجارستان و اسلواکی اثر مثبت دارد. در کشورهای مورد بررسی، افزایش سطح شاخص های اصلاحات مالی و تخمین اصلاحات بانکی، باعث افزایش عملکرد بانک ها شده است.

- **سلینتا^{۴۴} (۲۰۱۵)**، در پژوهشی با عنوان "بررسی تاثیر ساختار بازار، شفافیت اطلاعاتی بر کارایی و سودآوری بانک های سریلانکایی" به بررسی روابط بین متغیرهای ساختار بازار بر کارایی و سودآوری بانک ها پرداخت. نتایج تحقیقات وی نشان داد که عملکرد بانک های سریلانکایی، رابطه ای با تمرکز بازار یا قدرت بازار هر یک از این بانک ها ندارد. با این وجود، هنگامی که تاثیر ساختار بازار و تمرکز بر سطح کارایی واحدهای بانکی اندازه گیری می شود، وجود این رابطه مثبت تایید می شود.

برآورد مدل:

مدل رگرسیونی تحقیق به صورت زیر مورد تخمین واقع می شود

$$CM_{i,t} = \alpha_0 + \beta_0 Tr_{i,t} + \beta_1 CR_{i,t} + \beta_2 ROA_{i,t} + \beta_3 BL_{i,t} + \varepsilon_{i,t}$$

که در رگرسیون فوق متغیرها به شرح زیر تعریف می گردند.

CM رقابت بانک ها

برای محاسبه رقابت بانکی از شاخص لرنر استفاده می کنیم که در آن هزینه نهایی با استفاده از تابع هزینه ترانسلوگ با یک ستاده (دارایی) و سه قیمت ورودی (قیمت نیروی کار، هزینه سرمایه فیزیکی و قیمت وجوه قرض گرفته شده) محاسبه می شود. قیمت نیروی کار نسبت هزینه های کارکنان به تعداد کارکنان است. قیمت سرمایه فیزیکی نسبت مجموع هزینه های اداری و عمومی، استهلاک و عامل های دیگر هزینه تقسیم بر دارایی های ثابت است. قیمت وجوه قرض گرفته شده، نسبت هزینه های وجوه قرض گرفته شده به وجوه قرض گرفته شده است.

هزینه کل، مجموع هزینه های کارکنان، هزینه های عمومی و اداری، استهلاک هزینه های وجوه قرض گرفته شده و سایر هزینه های عملیاتی می باشد. تابع هزینه به شرح زیر است

$$LnTC = \alpha_0 + \alpha_1 Lny + \frac{1}{2} \alpha_2 (Lny)^2 + \sum_{j=1}^3 \beta_j \ln w_j + \sum_{j=1}^3 \sum_{k=1}^3 \beta_{jk} \ln w_k + \sum_{j=1}^3 \gamma_j \ln y \ln w_j + \varepsilon$$

⁴² Deltuvait

⁴³ Andries A. Apetri A. and Cocrisv.

⁴⁴ Seelanatha, L.

$$MC = \frac{TC}{Y} (\alpha_1 + \alpha_2 \ln y + \sum_{j=1}^3 \gamma_j \ln w_j)$$

که در آن TC نشان دهنده هزینه کل، Y دارایی کل، W_1 قیمت نیروی کار (نسبت هزینه های وجوه قرض گرفته شده به وجوه قرض گرفته شده) می باشد.

Tr شفافیت اطلاعات

افزایش شفافیت سیستم بانکی از طریق کیفیت افشای اطلاعات ($Tr_{i,t}$) و در این تحقیق، افزایش شفافیت سیستم بانکی از طریق کیفیت افشای بانکی به عنوان متغیر مستقل، براساس شاخص های پیشنهادی توسط بارت و همکاران اندازه گیری می شود که برگرفته از نظرات کمیته جنکینز بود. در مدل بوتوسان شاخص های مورد استفاده از طریق گزارش های حاکمیت شرکتی و نیز ارقام رتبه بندی بانک های آمریکایی استخراج شده بود. معیار اندازه گیری رتبه شفافیت سود بانک های بورسی به تبعیت از بارت و همکاران برابر است با بازده سهام بر سود و تغییر در سودآوری

CR شاخص فساد اداری

این شاخص توسط سازمان شفافیت محاسبه می شود و مقداری مابین صفر تا ۱۰۰ می باشد.

ROA نرخ بازده دارایی

سودآوری به توانایی شرکت در کسب سود اشاره دارد. سودآوری نتیجه نهایی همه برنامه ها و تصمیمات مالی شرکت است. اغلب از متغیرهای سود به فروش، بازده داراییها (ROA)، بازده حقوق صاحبان سهام (ROE) برای اندازه گیری سودآوری استفاده می شود.

از بین همه این متغیرها، بهترین راه برای اندازه گیری سودآوری یا ارزیابی عملکرد بانک، محاسبه نرخ بازده داراییها و نرخ بازده حقوق صاحبان سهام است. نرخ بازده دارایی، رابطه بین حجم داراییهای شرکت و سود را تعیین می کند. اگر یک شرکت بر سرمایه گذاری های خود بیفزاید (البته بر حسب کل داراییها) ولی نتواند به تناسب، مقدار سود پس از کسر مالیات خود را افزایش دهد، نرخ بازده دارایی کاهش می یابد. بنابراین افزایش حجم سرمایه گذاری شرکت، به خودی خود باعث بهبود وضع مالی شرکت نمی شود

$$\text{نرخ بازده دارایی (ROA)} = \frac{\text{سود پس از کسر مالیات}}{\text{مجموع دارایی}}$$

سودآوری هر ریال از فروش را با استفاده از حاشیه سود محاسبه می کنند. گردش کل دارایی ها نیز عبارت است از حجم فروش بانک به ازای یک ریال دارایی. بنابراین بازده داراییها (ROA) ترکیبی از حاشیه سود و حجم فعالیت بانک است. با استفاده از این نرخ می توان دریافت، فقط افزایش فروش نیست که باعث افزایش نرخ بازده دارایی (ROA) می شود؛ زیرا رقم خالص فروش در این محاسبه حذف شده است، پس برای افزایش نرخ یاد شده، حاشیه سود بانک یا هر دوی آنها باید افزایش یابد.

BL نقدینگی بانک

به مجموعه پول شامل سپرده های دیداری بخش غیردولتی نزد بانک ها و اسکناس و مسکوک در دست اشخاص و شبه پول شامل سپرده های سرمایه گذاری مدت دار، سپرده های قرض الحسنه پس انداز و سپرده های متفرقه نقدینگی گفته می شود و در یک تعریف ساده، مجموع اسکناس و مسکوکات و منابع اعتبارات بانکی، مهم ترین اجزای تشکیل دهنده نقدینگی هستند. به عبارت دیگر نقدینگی حجم پول نقد در خارج از سیستم بانکی است که قابلیت تورم زائی دارد بدین معنی که چنانچه حجم پول نقد بالا باشد قدرت خرید بالا رفته و باعث گران شدن کالا یا خدمات بیشتر از ارزش موجود شان می شود.

i بانک های منتخب پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران

t دوره زمانی تحقیق

جامعه آماری تحقیق شامل؛ بانک اقتصاد نوین، بانک پارسیان، بانک پاسارگاد، بانک کارآفرین، بانک سامان، بانک سینا، بانک سرمایه، بانک شهر، بانک دی، بانک صادرات، بانک ملت، بانک تجارت، بانک رفاه، بانک حکمت ایرانیان، بانک گردشگری، بانک ایران زمین، بانک قوامین، بانک انصار و بانک خاورمیانه به عنوان نمونه برگزیده شدند.

پیش از برآورد مدل تحقیق، لازم است مانایی تمام متغیرهای مورد استفاده در تخمین ها، مورد آزمون قرار گیرد. زیرا عدم پایایی متغیرها باعث بروز مشکل رگرسیون کاذب می شود. در این مقاله، از آزمون ریشه واحد لوین، لین و همکاران برای بررسی پایایی متغیرها استفاده شده است.

جدول ۱ خلاصه نتایج آزمون های ریشه واحد پانلی			
متغیرها	بانک های منتخب		
	آماره LLC^{45}		
	سطح احتمال	مقدار آماره	
CM	۰.۰۰۰۰	-۸۴.۰۹۹۸	$I(0)^{46}$
Tr	۰.۰۰۰۰	-۴.۰۰۲۶۷	$I(0)$
CR	۰.۰۰۲۶	-۲.۷۹۴۱۹	$I(0)$
ROA	۰.۰۰۰۰	-۱۳.۰۵۰۴	$I(0)$
BL	۰.۰۰۰۰	-۱۴.۱۸۵۹	$I(0)$

نتایج جدول ۱ و بررسی مقادیر آماره های محاسبه شده و احتمال پذیرش آن ها نشان می دهد که همه متغیرهای تحقیق در سطح پایا شدند.

آزمونهای هم انباشتگی پانل ۴۷

در صورت کشف رابطه هم انباشتگی بین دو متغیر، می توان به تخمین های کارایی از عوامل الگو دست یافت که در این حالت به رغم وجود سری های زمانی ناپایا، مشکل رگرسیون جعلی را نخواهیم داشت و معادله تخمین زده شده، معادله تعادلی دارای رابطه بلند مدت خواهد بود. در این تحقیق از آزمون هم انباشتگی کائو برای بررسی وجود رابطه بلند مدت میان متغیرها استفاده شده است که نتایج در جدول زیر ارائه شده است.

جدول ۲ نتایج آزمون هم انباشتگی کائو برای مدل

	t-Statistic	Prob
ADF	-۱۳.۹۰۱۳۴	۰.۰۰۰۰

همان طور که ملاحظه می شود، براساس نتایج مدل، هم انباشتگی یا وجود رابطه تعادلی بلندمدت بین متغیرهای مدل مطالعه در سطح احتمال ۹۵٪ مورد پذیرش واقع می شود.

⁴⁵ لوین لین چاو

⁴⁶ یعنی متغیر بدون تفاضل گیری پایا شده است.

نتایج، تجزیه و تحلیل داده ها

برای تعیین روش به کارگیری داده های ترکیبی و تشخیص همگن یا ناهمگن بودن آن ها از آزمون چاو و آماره ی F لیمر استفاده شده است.

در صورتی که نتایج این آزمون، مبنی بر به کارگیری داده ها به صورت داده های پانلی شود؛ می بایست برای تخمین مدل پژوهش از یکی از مدل های اثرات ثابت (FEM) یا اثرات تصادفی (REM) استفاده شود. برای انتخاب یکی از این دو مدل باید آزمون هاسمن اجرا شود. فرض صفر آزمون هاسمن مبنی بر مناسب بودن مدل اثرات تصادفی برای تخمین مدل های رگرسیونی داده های تابلویی است.

برای انجام این آزمون با استفاده از نرم افزار آماری EViews پس از اجرای تخمین های مدل اثرات ثابت و اثرات تصادفی، برای مقایسه ی این دو مدل دستور Hausman fixed random را اجرا می کنیم. اگر مقدار P-value به دست آمده حاصل از این دستور کمتر از ۱۰ درصد بود؛ بدین معنی است که فرض صفر رد می شود، بنابراین از مدل اثرات ثابت استفاده می کنیم، در غیر این صورت مدل بهتر برای تخمین پارامترها، مدل اثرات تصادفی است.

جدول ۳ نتایج انتخاب الگو جهت تخمین مدل

نوع آزمون	آماره آزمون	مقدار آماره آزمون	احتمال
F مقید برای مدل	F	۱.۷۲۳۸۳۸	۰.۰۵۴۵
آزمون هاسمن برای مدل	H	۳.۲۲۸۰۹۹	۰.۵۲۰۴

بر اساس آزمون F، با احتمال ۹۰٪ نمی توان فرضیه صفر مبنی بر یکسان بودن اثرات انفرادی^{۴۸}، را پذیرفت. بنابراین، نتایج روش حداقل مربعات معمولی، اریب دار می باشد و باید روشی را اتخاذ کرد تا اثرات انفرادی ناشی از ناهمگنی متغیرها، لحاظ شود. پس می توان گفت که روش های اثرات ثابت و تصادفی که قدرت توضیح دهنده گی بالایی دارند و اثرات انفرادی را در نظر می گیرند، نتایج قابل اطمینان تری را ارائه می دهند و نسبت به روش قبلی کاراتر و مناسب تر هستند. اما برای انتخاب مدل مناسب از بین دو مدل اثرات ثابت و تصادفی، لازم است آزمون هاسمن انجام پذیرد. نتیجه آزمون هاسمن، مدل اثرات تصادفی را مورد تأیید قرار می دهد، که نتایج تخمین در جداول ذیل ارائه شده است.

جدول ۴ نتایج حاصل از تخمین الگو به روش پانل ایستا برای مدل				
(رقابت بانکی بعنوان متغیر وابسته)				
متغیرها	(اثرات تصادفی)			
	Coef ضریب تاثیر	Std. Err انحراف معیار	Z آماره آزمون	P> z ارزش احتمال
ضریب ثابت (عرض از مبدا)	۰.۹۲۴۲۴۴	۰.۰۳۵۸۱۷	۲۵.۸۰۴۵۱	۰.۰۰۰۰
Tr کیفیت افشای اطلاعات	۰.۳۷۷۲۰۹	۰.۰۳۲۵۱۷	۱۱.۶۰۰۴۶	۰.۰۰۰۰
CR شاخص فساد	-۰.۱۱۶۷۴۹	۰.۰۲۲۷۳۱	-۵.۱۳۶۰۰۷	۰.۰۰۰۰
ROA نرخ بازده دارایی	۰.۱۹۲۷۵۵	۰.۰۱۵۰۷۱	۱۲.۷۸۹۴۱	۰.۰۰۰۰
BL نقدینگی بانک	۰.۲۰۰۸۸۵	۰.۰۹۶۹۵۰	۲.۰۷۲۰۴۸	۰.۰۴۱۱
$R^2 = ۰.۸۵۳۹$ $F = ۲/۳۴۱$ $\text{prob}(F - \text{Statistic}) = ۰.۰۰۰$ $\text{Durbin-Watson} = ۱.۹۲۸$				

با توجه به آماره آزمون Z و p-value محاسبه شده آزمون فرضیه برای مدل، نشان می دهد که، ضرایب مربوط به متغیرهای مستقل بر رقابت بین بانک های کشور در بورس اوراق بهادار در سطح اطمینان ۹۵٪ معنی دار می باشند، لذا فرضیه H_0 مبنی بر عدم وجود تاثیر متغیرهای مستقل بر رقابت بین بانک های کشور پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار رد می گردد و فرض H_1 مبنی بر وجود تاثیر متغیرهای مستقل بر رقابت بین بانک های کشور پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار پذیرش می شود.

تاثیر متغیر شفافیت اطلاعاتی بر افزایش رقابت پذیری در بانکهای منتخب تحقیق مثبت و از نظر آماری معنی دار می باشد.

نتیجه تخمین مدل نشان می دهد متغیر شاخص فساد بر رقابت پذیری بانکی دارای تاثیر منفی و معنی داری در سطح اطمینان ۹۵ درصد می باشد.

انتشار اطلاعات مرتبط با تعدیل شدن سود دوره آتی در هر دوره، به سرمایه گذاران در مورد انتظار کمک می کند. این متغیر، بطور بالقوه، منعکس کننده به موقع بودن اطلاعات می باشد. انتشار تعدیل شده سود هر سهم، چنانچه، تعدیل دوره $t+1$ در دوره t منتشر شده باشد منجر به افزایش شفافیت صورت های مالی شرکتها شده و در نتیجه رقابت بین بانک های کشور افزایش می یابد. در دهه گذشته به دلیل سیاست حمایت از کوچک سازی دولت و اجرای خصوصی سازی بانک های دولتی در مقیاسی بزرگ و نیز تأسیس بانک های خصوصی، صنعت بانکداری کشور تغییرات معناداری را در شرایط رقابتی اش تجربه کرده است. انتظار می رود که این تغییر در شرایط رقابتی صنعت بانکداری و نیز سیاست های اخیر مبنی بر کاهش نرخ بهره وام ها، رفتار وام دهی بانک ها و در نتیجه سازوکار انتقال سیاست پولی از طریق کانال وام دهی را تحت تاثیر قرار داده باشد و همه این عوامل بر افزایش رقابت بانکی توسط صنعت بانکداری تاثیرگذار باشد. اما نباید از این مسئله غافل شد که عواملی همچون بالا بودن ریسک فعالیت اقتصادی و به خصوص تولیدی در کشور، ضعف مقررات در زمینه اعطای تسهیلات، وجود رانتهای سیاسی و اقتصادی در ارائه تسهیلات، قدرت خلق پول بانکها، ضعف مدیریت بانک مرکزی، عدم استقلال بانک مرکزی، وجود مطالبات معوق بانکی، ناکارآمدی سیستم بانکداری ایران، اقتصاد رانتیر، نوسانات شدید نرخ ارز، نوسانات شدید و بالا بودن نرخ بهره، دسترسی بودن نرخ بهره، بالا بودن تورم و تورم انتظاری که منجر به رکود فعالیت های اقتصادی و حتی کاهش ارزش حقیقی تسهیلات بازگشتی به بانکها می گردد.

بالا بودن ریسک فعالیت بانکداری (ریسک اعتباری) و ریسک نقدینگی و انتقال این ریسک به سایر بخش‌های پولی و مالی اقتصاد، افزایش هزینه و پیچیده شدن فرآیند دریافت تسهیلات، تحمیل این هزینه به سایر تسهیلات و کاهش توان تأمین اعتبار، انحراف و عدم تحقق اهداف تسهیلات و در نهایت اختلال در سیستم پولی و بانکی کشور، کاهش کارایی سیستم بانکی و عدم تخصیص بهینه منابع مالی به بخش‌های مورد نیاز، نقض حقوق سپرده‌گذاران، بدبینی کارگزاران اقتصادی به سیستم پولی و بانکی کشور و افزایش ناامیدی نسبت به آینده، تضییع حقوق بانک‌ها توسط اشخاص ذی‌نفوذ و ممانعت از ورود این منابع به عرصه‌های سالم اقتصادی از تأثیرات ویران‌کننده رقابتی شدن بانکها بر سیستم اقتصادی کشور است و همه این عوامل منجر به بی‌ثباتی درآمد بانکها می‌شود که دقیقاً نقض‌کننده اصول کلی فرایند خلق پول و نقدینگی در کشور می‌باشد. آثار سویی که از عدم رقابت یک بانک ایجاد می‌شود، بسیار گسترده تر از آثار سویی است که از درماندگی یک مؤسسه غیرمالی ایجاد می‌شود. ناتوانی یک بانک در اجرای دستورهای پرداخت، می‌تواند منجر به وارد شدن صدمه به نظام های پرداخت و تسویه شود. همچنین افزایش عدم ثبات در بخش بانکی یک کشور متضمن ناآرامی در نظام مالی است تا حدی که منجر به آثار سوء فراگیر در اقتصاد واقعی می‌شود و همچنین مشکلات مالی جدی در بخش وسیعی از نظام بانکی، زیانهای گسترده در کیفیت دارایی بانکها، از میان رفتن نظم و انضباط اعتباری به نحو گسترده و خطر سقوط نظام پرداخت و تسویه را به دنبال دارد. یکی از عواملی که بر رقابت بانکی اثر گذار است ریسک نقدینگی و اعتباری و مطالبات معوق بانکی است. مدیریت ریسک نقدینگی و اعتباری و مطالبات معوق بانکی، یا توانایی افزایش وجوه و انجام به موقع تعهداتی که سررسید آنها فرا می‌رسد قطعاً لازمه ادامه حیات بانکها است. بنابراین مدیریت نقدینگی از اهم اموری است که توسط بانک ها انجام می‌شود. به طور کلی می‌توان گفت قدرت خلق پول و کنترل عرضه پول در نظام بانکداری مدرن به طور عمده در اختیار بانک های تجاری قرار دارد و این مسئله موجب شده سالانه یارانه هنگفتی از سوی حاکمیت به طور غیر مستقیم به این بخش پرداخت شود و همه این عوامل به افزایش مطالبات معوق بانکی، کاهش رقابتی شدن بانکها، از صحنه خارج شدن بیشتر بانکهای خصوصی، بی‌ثباتی درآمد و ناپایداری مالی بانکها شود که نیازمند توجه بیشتر دولت و بانک مرکزی برای فراهم کردن محیط رقابتی برای بانکها را دارد و با توجه به وابستگی شدید اقتصاد کشور به سیستم بانکی، اهمیت ثبات سیستم بانکی از اهمیت دو چندان برخوردار است و بررسی عوامل مخل این ثبات حائز اهمیت است.

پیشنهادهات

نیاز به این موضوع احساس می‌شود که سازمان بورس به عنوان متولی بازار سرمایه و نهاد حامی حقوق سرمایه گذاران، به تدوین مقررات و الزامات کافی برای ارتقای سطح شفافیت اطلاعاتی بانکها، نظم و دقت در افشای اطلاعات و ارتقای محتوای گزارش های بانکها بپردازد.

همچنین، ایجاد مؤسسات تخصصی رتبه بندی برای بررسی و رتبه بندی سازمان ها از نظر سطح و کیفیت افشای اطلاعات و شفافیت اطلاعاتی و نیز رتبه بندی اعتباری می‌تواند علاوه بر این که به ساختاری سازمان یافته برای افشای مناسب و کافی اطلاعات منجر شود، مکانیزمی مشخص برای تعیین درست هزینه سرمایه سازمان ها و نهایتاً تخصیص بهینه سرمایه ایجاد کند. همچنین در اعمال برخی راهکارها باید بیان کرد که

- افشای تسهیلات اعطایی توسط بانکها به تفکیک گروهها و طبقات اصلی گیرندگان تسهیلات
- افشای تسهیلات اعطایی توسط بانکها برحسب تغییرات طی دوره.
- افشای اطلاعاتی راجع به روش های حسابداری مورد استفاده در خصوص شناسایی درآمد تسهیلات، همانند شناسایی بهره و رفتار هزینه ها.
- افشای تسهیلات اعطایی برحسب نوع وثیقه. و افشای اطلاعاتی در خصوص روشهای ارزیابی وثائق و افشای اطلاعاتی در خصوص ترکیب پرتفوی وام برحسب حوزههای جغرافیایی
- افشای تسهیلات به تفکیک بخش های اقتصادی اصلی
- افشای نحوه وصول اقساط تسهیلات اعطایی
- افشای سرمایه گذاری در اوراق بهادار به تفکیک تاریخ انتشار و افشای سرمایه گذاری در اوراق بهادار به تفکیک تاریخ سررسید
- افشای نرخ و نحوه محاسبه کارمزد هریک از خدمات ارائه شده به افشای تغییرات در مبنای محاسبه کارمزد نسبت به سال قبل

• افشای سود (ژیان) حاصل از مبادلات ارزی به تفکیک نوع ارز • افشای میزان انطباق شرایط معاملات با اشخاص وابسته با معاملات حقیقی

به منظور بهبود انشا در صورتهای مالی بانکها به حسابرسان پیشنهاد می شود در رسیدگی های خود علاوه بر اطمینان از رعایت موارد یادشده به خصوص افشای تسهیلات اعطایی، میزان رعایت سایر موارد افشا در صورتهای مالی نمونه را مورد بررسی قرار داده و بانکها را ملزم به افشای کامل اطلاعات کنند.

منابع

- (۱) ابونوری، عباسعلی؛ سجادی، سمیه السادات و محمدی، تیمور (۱۳۹۲). "بررسی رابطه بین نرخ تورم و نرخ سود سپرده های بانکی در سیستم بانکداری ایران"، فصلنامه سیاست های مالی و اقتصادی. سال اول، شماره ۳، پاییز ۱۳۹۲، ص ۵۲-۲۳.
- (۲) بهرامی نسب، بهاره؛ میری، سید حسین و فغانی ماکرانی، خسرو (۱۳۹۲). "بررسی استفاده از سیستم رتبه بندی CAMEL در بانک های ایرانی و ارتباط آن با بازده سهام بانک ها"، مجموعه مقالات نخستین همایش ملی مهندسی صنایع و مدیریت پایه. شماره ۱۲۰.
- (۳) پناهی، حسین؛ امیدی نژاد، محمد و نوری، محمد (۱۳۹۴). "بررسی برآورد هزینه های اجتماعی قدرت بازاری بانک ها در سیستم بانکداری ایران"، فصلنامه پژوهش ها و سیاست های اقتصادی، سال بیست سوم، شماره ۷۳، ص ۲۴-۷.
- (۴) پوستین چی، مجتبی (۱۳۹۲). "بررسی تاثیر رقابت در صنعت بانکداری بر مطالبات معوق بانک ها"، مجله اقتصادی. شماره های ۷ و ۸، مهر و آبان ۱۳۹۲، ص ۱۸-۵.
- (۵) تقوی، مهدی؛ احمدیان، اعظم و کیانوند، مهران (۱۳۹۳). "بررسی تاثیر حاکمیت شرکتی بر ثبات سیستم بانکی کشورهای در حال توسعه (با تاکید بر شاخص مالکیت بانک ها)"، فصلنامه علمی پژوهشی دانش مالی تحلیل اوراق بهادار. شماره نوزدهم.
- (۶) حجازی، د، ۱۳۸۹، "ارزیابی عملکرد بانک های تجاری"، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده امور بانکی، تهران.
- (۷) رحمانی، علی و حسینی، سمیه (۱۳۹۱). "بررسی شفافیت صورت های مالی بانک ها (ضرورت نظارت بر بانک ها و موسسات مالی)"، فصلنامه تازه های اقتصاد. بهار ۱۳۹۱، شماره ۱۳۵، ص ۸۲-۱۳۵.
- (۸) زرانژاد، فروغ و داوود انواری (۱۳۸۴) بررسی عوامل مؤثر در ایجاد مطالبات معوق بانکهای تجاری مناطق آزاد تجاری-صنعتی مورد مطالعه شعب بانک ملت منطقه آزاد کیش، پژوهشهای حسابداری مالی و حسابرسی پژوهشنامه حسابداری مالی و حسابرسی، تابستان ۱۳۸۹ دوره ۲، شماره ۶.
- (۹) سینیایی، محمود و آزاده داوودی اسکی (۱۳۸۸) بررسی عوامل مؤثر در مطالبات سررسید گذشته و معوق بانک، پژوهشنامه اقتصادی، شماره ۶، ویژه نامه بانک.
- (۱۰) شیری، بهزاد (۱۳۸۸). "بررسی ارزیابی نقش بانک های خصوصی در رقابتی کردن صنعت بانکداری ایران در دوره ۱۳۸۷-۱۳۸۰"، فصلنامه برنامه و بودجه. شماره ۱۰۹.
- (۱۱) طالبلو، رضا و بهمن پور، حمید (۱۳۹۱). "بررسی تاثیر مقررات بانکی بر رقابت در صنعت بانکداری ایران"، فصلنامه علمی پژوهشی دانش مالی تحلیل اوراق بهادار. شماره چهاردهم، تابستان ۱۳۹۱.
- (۱۲) طبرسا، غلامعلی و گیلانی، نیما (۱۳۹۰). "بررسی رابطه بین سیستم های اطلاعاتی (IS) فرآیند تصمیم گیری مدیران میانی نظام بانکداری خصوصی (مورد مطالعه بانک سامان)"، فصلنامه علمی پژوهشی دانشور رفتار/ مدیریت و پیشرفت/ دانشگاه شاهد. تیر ۱۳۹۰، سال هجدهم، شماره ۲-۴۷.
- (۱۳) عزیزی، شهریار؛ جمالی، شهرام و صناعی، ایمان (۱۳۹۱). "ارائه مدل عوامل مؤثر بر عملکرد کارکنان در مورد برند در صنعت بانکداری (مطالعه موردی بانک کشاورزی)"، فصلنامه مدیریت بازرگانی. دوره ۴، شماره ۱۱، بهار ۱۳۹۱، ص ۱۰۴-۸۹.
- (۱۴) فردوسی، فروهر (۱۳۹۴). "پیشگفتاری بر ضرورت استقرار حاکمیت شرکتی در نظام بانکی با تاکید بر آسیب شناسی نظام بانکداری بدون ربا ایران"، مجله اقتصادی. شماره های ۱۱ و ۱۲، بهمن و اسفند ۱۳۹۳، ص ۵۸-۳۹.
- (۱۵) قالیباف اصل، ایرج (۱۳۸۶)، اقتصاد پولی و بانکداری، تهران مؤسسه تحقیقات پولی و بانکداری.
- (۱۶) کردستانی، ع، ۱۳۸۹، "برس تحلیلی رابطه بین جریانهای نقدی عملیاتی و اقلام تعهدی صورتهای مالی - ارئه مدل برای پیش بینی جریانهای نقدی عملیاتی"، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشکده مدیریت دانشگاه تهران.
- (۱۷) مجتهد، احمد (۱۳۸۹). "بررسی شفافیت، مسئولیت پذیری و اطلاع رسانی بانک مرکزی ایران"، فصلنامه پول و اقتصاد. شماره ۳، بهار ۱۳۸۹.
- (۱۸) مدرس، اعظم و آزاده داوودی (۱۳۸۸) اثر نظارت بانکی بر کاهش مطالبات معوق، فصلنامه حسابداری مدیریت، دوره ۵، شماره ۱۲.
- (۱۹) مدرکیان، حسن؛ کرباسی یزدی، حسین و خوش مهر، عباس (۱۳۸۹). "ارزیابی سودمندی بندهای گزارش حسابرس مستقل و بازرس قانونی در شفافیت صورت های مالی بانک های تجاری"، پژوهشنامه حسابداری مالی و حسابرسی.
- (۲۰) نظریان، رافیک؛ فراهادی پور، محمد رضا و فرجی، علی (۱۳۹۲). "بررسی تاثیر رقابت در صنعت بانکداری بر اثربخشی انتقال آثار سیاست پولی از طریق کانال وام دهی بانک"، فصلنامه روند. سال بیستم، شماره های ۶۱ و ۶۲، بهار و تابستان ۱۳۹۲، ص ۴۳-۷۴.

- (۲۱) نمازی محمد، کرمانی احسان (۱۳۸۷)، «تاثیر ساختار مالکیت بر عملکرد بانک های پذیرفته شده در بورس اوراق بهادار تهران»، بررسی های حسابداری و حسابرسی، ۵۳، ص ۸۳ تا ۱۰۰.
- (۲۲) نوری بروجردی، پیکان؛ جلیلی، محمد و مردانی، فاطمه (۱۳۸۹). "بررسی تاثیر تمرکز و سایر عوامل در صنعت بانکداری بر سودآوری بانک های دولتی"، فصلنامه پول و اقتصاد. شماره ۵، پاییز ۱۳۸۹.
- (۲۳) واعظ، محمد؛ فرهادی پور، محمد رضا و کیانی، امیر (۱۳۹۳). "بررسی تاثیر اصلاحات نظارتی بر ساختار هزینه، مالکیت و رقابت در بانک های ایران"، فصلنامه پژوهش های پولی - بانکی. سال ششم، شماره ۱۵، بهار ۱۳۹۲.
- منابع لاتین

- 1) Al-Obaidan A. M. (2013). Market Structure Concentration and Performance in the Commercial Banking Industry of Emerging Markets. *European Journal of Economics, Finance and Administrative Sciences*, 12, 104-115.
- 2) Irina Andrievskayaa, Maria Semenovab, (2016). Does banking system transparency enhance bank competition? Cross-country evidence, *Journal of Financial Stability* 23 - 33-50.
- 3) Andries A. Apetri A. and Cocris V.(2015). The impact of the banking system reform on banks performance. *African Journal of business management*, vol.6 (6) , pp. 2278-2284.
- 4) Barth, J., Caprio, G., Levine, R., 2013. Bank Regulation and Supervision Database (Updated June 2008). World Bank.
- 5) Berger, A.N., Klapper, L.F., Turk-Ariss, R., 2009. Bank competition and financial stability. *J. Financ. Serv. Res.* 35 (2), 99-118.
- 6) Chen, Y., Hasan, I., 2006. The transparency of the banking system and the efficiency of information-based bank runs. *J. Financ. Intermediation* 15, 307-331.
- 7) Irina Andrievskayaa, Maria Semenovab, (2016). Does banking system transparency enhance bank competition? Cross-country evidence. *Journal of Financial Stability* 23 - 33-50.
- 8) Jimenez, G., Lopez, J. A. & J. Saurina (2013), "How Does Competition Impact Bank Risk- Taking?", Federal Reserve Bank of San Francisco.
- 9) Kocabay, S. A. (2014), "Bank Competition and Banking System Stability Evidence from Turkey", Istanbul Middle East Technical University.
- 10) Pandey, I.M. (2009), *Financial Management Capital Structure Planning and Policy* (pp. 332, 333).
- 11) Sanyal, P. & Shankar, R. (2013). Ownership, Competition and Bank Productivity An Analysis of Indian Banking in the Post-Reform Period. *Journal of Comparative Economics*, Vol. 26, pp. 262-81.
- 12) Seelanatha, L. (2015). Market Structure, Efficiency and Performance of Banking Industry in Sri Lanka. *Banks and Banks Systems*, 5 (1), 20-31.
- 13) Semenova, M., 2012. Market discipline and banking system transparency do we need more information? *J. Bank. Regul.* 13 (3), 241-248.
- 14) Solís, Liliana & Joaquín Maudos (2012), "The Social Costs of Bank Market Power Evidence from Mexico", *Journal of Comparative Economics*, No. 36, PP. 467-488.
- 15) Zhao, T. , Casu, B. & Ferrari, A. (2014). Deregulation and productivity growth a study of Indian commercial banking. *International Journal of Business Performance Management*, 10 ,4 , 318-343.